ꠇꠥ꠸ꠣꠉ꠸ ꠇꠥꠞ꠸ꠣꠞ꠸ ꠣꠉꠥꠣꠉ꠸ ꠣꠞꠥꠣ꠸ꠇ꠸

तामाङ जातिको

लोप्त अवशेषहरु

(THE REMNANT ORAL HISTORY OF TAMANG)

{ कहाँ कहाँ थिए तामाङ राजा र राज्य }

अजितमान तामाङ

ཏཱ་མང་ རྒྱལ་བ་ལ ཁ་ཆེའི་ གེ་རྒྱབ་

तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु

(THE REMNANT ORAL HISTORY OF TAMANG)

सम्माननीय प्रधानमन्त्री लोकेन्द्र बहादुर चन्दज्यूबाट
प्रथम अन्तराष्ट्रिय तामाङ तामाङ सम्मेलन-२००२,
भृकुटिमण्डप, काठमाण्डौमा
२० दीसेम्बर २००२ का दिन विमोचित

{कहाँ कहाँ थिए ?तामाङ राजा र राज्य}

अजितमान तामाङ

: ཏཱ་མང་ རྒྱལ་ཡོངས་ སྐྱོང་ཞིང་ གཅེས་སྐྱོང་

तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु

(THE REMNANT ORAL HISTORY OF TAMANG)

प्रथम संस्करण : १००० प्रति

पचुसी फागुन-ता लहो-२८३८ Dec. 2002

कृतिकार: अजितमान तामाङ

© कृतिकारमा

प्रकाशक : नेपाल तामाङ घेदुङका लागि कृष्णराम दोङ

ISBN 99933-34-94-4

9 789993 334941

मुद्रक: समाचारपत्र अफसेट, भोटाहिटी, काठमाण्डौं

Page of copy rights/THE REMNANT ORAL HISTORY OF TAMANG

⟨ समर्पण ⟩

आफ्नो जीवनको अन्तिम
घडिसम्म पनि नेपाल तामाङ घेदुङमार्फत
तामाङ समाज र संस्कृतिको संरक्षण, संवद्धन
तथा
विकासको निम्ति कृयाशील अग्रजहरु
स्व.श्री परमानसिं मोक्तान बौद्ध,
निर्मल कुमार स्याङतान तामाङ बुढानिलकण्ठ,
बिरबहादुर गोले, धरान

ཨཨ།།རྨ་བུ་ཡིང་ཁོར་ལ་ གོག་ཚ་ ཅ་མང་ རོམ་ན།།

३८३८

प्रथम अन्तर्राष्ट्रिय तामाङ सम्मेलन तथा तामाङ महोत्सव

१९९३

को पुनित अवसरमा

On The Occasssion of First International Tamang conference

&

Tamang Festival,

19-22 : Dec. 2002 Kathmandu, Nepal

{प्रकाशकीय}

ऐतिहासिक प्रथम अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन तथा तामाङ मोहत्सवको पुनित अवसर मा मेरा तामाङ धेवुलुको पुनरगठनवेखिको मित्र श्री अजितमान तामाङज्यूले तामाङ भाषा, लिपि, धर्म आदि आधा दर्जन भन्दा बढी पुस्तकहरुको रचना गरि सक्नुभएको छ। लेखक तथा तामाङ भाषाका साहित्यको श्रष्टा श्री अजितमान तामाङ ज्यूले हालै तयार गर्नु भएको यो "तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु' नामक पुस्तक प्रकाशन गर्ने अवसर विनुभएकोमा आभार प्रकट गर्दछु। यो पुस्तकले निश्चय पनि तामाङ जातिका उत्पति, इतिहास, भाषा तथा तामाङ लिपि तामयीगका बारे रहेको अस्पष्टतालाई वास्तविक धरातलमा पऱ्याउन सहायक हुने छ। विषयमा आशा छ यहाँले यसरी नै भविष्यमा पनि तामाङ जातिको गौरव बढाउने कृतिहरुको आशा गर्दछु। धुजेछे।

फणराज घोङ

सभा-सं, फल्ठी-फाक्चा बालको-१८३८, Dec. 2002

काभ्रे नेपाल

आफ्नो कुरा

आफ्नो जन्म गाउँमा नै तामाङ मुखीया राजाको बारेमा थप्न र [illegible]को अवधारणा गौडा गछन्यौ र [illegible]गोथां राजा र रानीको चौरहा [illegible] देखेको थिए। अलले कुनै न कुनै जगदमा नेपालमा तामाङ राजा र राज्य थियो भन्ने बुढ विश्वास जगाएको थियो मलाई।

तर धेरै समयपछि मात्र अर्थात आज भन्दा १९ वर्ष अघि सिक्किम सरकार होकि होइन जस्तो गरि पूर्व महाप्रबन्धक श्री शिवक बहादुर नेगीज्यूले एउटा लेख "तामाङ जातिको उत्पत्ति" पढ्ने अवसर पाएको थिए। आठ वर्षपछि भने पुस्तकको रूपमा सिताराम तामाङले लेखनुभएको "तामाङ जातिको उद्गम इतिहास र संस्कृतिका बारे" र अंग्रेजी भाषामा परशुराम तामाङको "द तामाङस् अ फेड्स अफ नेपाल" भन्ने पुस्तकनै पढ्न पाईयो। त्यसपछि सन् १९८४ मा राजेलीङका डा. जी.एस. घोन्घनको *"इन्भेस्टीगेटिंग सेट्टल्स अन द तामाङस"* लगायत क्रमश विभिन्न पत्र-पत्रिकामा तामाङ राजा, इतिहास र उत्पत्तिको बारेमा लेख रचना तथा पुस्तक आदिको सामग्रीमा वि.स. २०६१ सालमा आएर परशुराम तामाङले *"तामाङ जाति"* पुस्तक प्रकाशनमा आएपछि तामाङ जातिका इतिहासको बारेका केही सूचना तथा जानकारी प्रकाशमा आएको थियो।

यीनै पुस्तक तथा सूचनाहरुको आधारमा तामाङ जातिको इतिहास र उत्पत्ति सम्बन्धि विभिन्न लेख तथा पुस्तिकाहरु जसैले प्रकाशमा आएको छन्। २०६१ सालमध्ये भक्तबहादुर क्लोनको *"तामाङ इतिहास (एक झलक)"*, विदेश बसिरहेकी साहित्यकार हाङरुमले विशेषरुपमा सैनुङलाई केन्द्र बिन्दु बनाएर *(THE FIVE TAMANG ANCESTORS AND SAILUNG PHOI SIBDA KARPO)* तामाङ [illegible] लेखनुभएको छ। यसै को भन्दा पहिले अनङ्गमोहन होकर, डेभिड होल्मबर्ग, टोनी हागेन, क्रोकेनेथर एवं आदि धेरै विदेशी विद्वानहरुले आफ्नो शोध तथा पुस्तकहरुमा तामाङ इतिहासका बारेमा चर्चा गर्नु भएको छ। हाल आएर रोबिन्द सि तामाङको *"तामाङ जातिको ऐतिहासिक रुपरेखा"* र सन् २००२ मा हरिश चन्द्रलाल सिंहले THE ORIGIN OF TAMANG लेख लेखनुभएको थियो र दार्जीलिङबाट [illegible] लिम्बुको *"तामाङ जातिको इतिहास र तामाङको पहिचान"* पुस्तक प्रकाशित भएका छन्।

तामाङ जातिको इतिहास सम्बन्धमा प्रसाई जानकारी भएकम्म तामाङहरुको सहभागिता र [illegible] ०५३ सालको २७, २८, र २९ गते हेराङलुङ्गिलपुरको दरबार स्कायरमा सम्पन्न भएको सांस्कृतिक इतिहास गोष्ठिपछि होला पछक अखिल भारतीय तामाङ बौद्ध संघको आयोजनामा भएको १७ जुलाई २००२ मा बौद्धिष्ट मिशन सि.ह.एन.एन.हलमा। अखिल भारतीय तामाङ बौद्ध संघको आयोजनामा "तामाङ जातिको सामाजिक इतिहास" विषयक गोष्ठि सम्पन्न भएको थियो। यी दुवै गोष्ठिहरुमा मैले सहभागि हुने अवसर पाएको थिए।

मैले सौभाग्य दार्जीलिङमा सम्पन्न इतिहास गोष्ठिमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्ने मौका पनि मिलेको पाएको थिएँ। यस बेला म सिक्किममा थिएँ। सिक्किममै बसेर मैले तामाङ राजाहरुको मौखिक कथनमा आधारित "तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु" नामको कार्यपत्र तयार पारें। यो कार्यपत्र मेरो अध्ययनित "तामाङ अधिराज्यको मौखिक इतिहासको अवशेष (The Remnant Oral History of Tamang Kingdom)" भन्ने पाण्डुलिपिमा आधारित थियो र मैले प्रस्तुत गर्ने मौका पाएं। उक्त गोष्ठिमा आमन्त्रित प्रमुख अतिथि अनुपस्थित रहनु भएपछि प्रमुख अतिथी भएर उद्घाटन गर्ने अभिभावक नेपाल तामाङ घेदुको केन्द्रीय अध्यक्षको हैसियतले म माथि नै पर्न आयो। उक्त एक दिने तामाङ इतिहास गोष्ठिमा आफ्नो कार्यपत्र प्रस्तुत गरेको सबैले जानेबुझेको तामाङ गोत्रमा सम्बन्ध बृहत तामाङ भेलामा आफूले तामाङ संस्कृति र इतिहास बारे धेरैको मनमा जिज्ञासा रहेको र थप कुराको जानकारी दिने इच्छा भएको पाएं अनि मैले

मित्र यो ग्रन्थ "तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु (THE REMNANT ORAL HISTORY OF TAMANG)" तयारी पूरा गर्न गान्तोकदेखि नै लागातार लागि रहें र आज यो रुपसम्म बनाएर प्रस्तुत गर्न सकेको छु। यो ग्रन्थलाई चार अध्यायमा विभाजित गरिएको छ। पहिलो अध्यायमा, तामाङ जातिको इतिहास जान्नु पहिले हामी तामाङ को हौं र के कसरी तामाङलाई तामाङ भनेर चिनाएका छन् भन्ने संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ। दोश्रो अध्यायमा तामाङ इतिहास सम्बन्धी शब्दको अर्थ र प्रयोग रहेका छन्। तेश्रो अध्यायमा तामाङ जातिको उत्पत्ति (ORIGN OF TAMANG) रहेको छ र चौथो अध्यायमा मौखिक रुपमा रहेका तामाङ अधिराज्य र तामाङ राजाहरु(THE REMNANT ORAL HISTORY OF TAMANG KINGDOM & KINGS)को चर्चा गरिएको छ।

यो ग्रन्थ अन्तर्राष्ट्रिय तामाङ सम्मेलन जस्तो पवित्र अवसरमा सबै सहभागि तामाङ विद्वानहरु माझ प्रस्तुत गर्ने मनसुवाले गर्दा छोटकरि व्याख्या गरिनुपर्ने विषयहरुलाई सामान्य टिपोटको रुपमा मात्र प्रस्तुत गरेको छु। शुद्धाशुद्धि तथा बाँकि अपुग तथ्यहरु र व्याख्या विश्लेषण चाहि मैं अझ गहन अध्ययन गरि यसको दोश्रो संस्करणमा थप गर्नेछु।

यो ग्रन्थ अन्तर्गतको पृष्ठभूमि गान्तोकका ज्योज्यो कुमार योन्जन, आदरणीय लामा गुरु महाकाल महेन्द्र, सिक्किम तामाङ बौद्ध संघका महासचिव के एम तिदुङ लगि मुख्य रुपमा इतिहास गोष्ठिका आयोजक अखिल भारतीय तामाङ बौद्ध संघ केन्द्रिय समिति परिवार तथा संघका महासचिव आदरणीय एम एस बमजन ज्योज्यो, कोलकताका एम के. घिसिङ आस्याङ आदिको सहयोग तथा अवसरले नै आज यो रुपमा प्रकाशन हुनसकेको हो तसर्थ उहाँहरु सबैमा आभार व्यक्त गर्दछु। विशेष गाइडलोक सिक्किमका कुमार योन्जन ज्योज्यो घाड, ज्योतहरु, बुरीङ, दिपु अस्याङ लगायत परिवार प्रति कृतज्ञ छु।

नेपालमा हौसला प्रोत्साहन दिनुहुने तथा पाण्डुलिपिको अध्ययन गर्नु भई मन्तव्य राय सल्लाह दिनुहुने ज्योज्यो सीताराम तामाङ, थेदुङका अध्यक्ष तथा संयुक्त राष्ट्र संघ आदिवासी स्थायी मञ्चका उपाध्यक्ष परशुराम तामाङ, धदुङका उपाध्यक्ष महेन्द्र योन्जन उलांचारी, पूर्व सांसद-कमान सिंह लामा, डा. गणेश योन्जन, धर्मराज तामाङ, मुक्त सिंह लामा ज्यूप्रति दण्डवत गर्दछु।

यो पुस्तकको पाण्डुलिपिमा भएको भाषिक कमि कमजोरीहरुलाई सँसोधनका साथ हेरीदिनुहुने आदरणीय मित्र मातृका पोखरेलज्यू लाई मुरीकामुरी धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। अन्य त्रुटिहरु खोजी खोजी केलाई सहयोग गर्नु हुने मित्र लिलाबहादुर तामाङ र रविन गोले ज्यूमा पनि धुजेछे। पुस्तक प्रकाशित गरि दिनु भएकोमा श्री कल्पाराम दोङ ज्यूलाई सादर धन्यवाद चढाउँदछु। तपसै गरी विभिन्न सूचनाहरु उपलब्ध गराउनुहुने आदरणीय आप्पेन सतलसी तामाङ, आमा अगतबहादुर तामाङ, बागु लामा रत्नबहादुर तामाङ र हुंग बहादर तामाङ, धादिङ गजीराका धनशुर बाजीङा, तेमजोङका फुरमाल योन्जन, बोराङका मार्को मम्बा, रत्नबज्र लामा सिम्बु, पुष्पबज्र लामा (रानीबन), तान्बा छुयोजी नाम्गेल लामा शिवालय काभ्रे र तेमालको राजा रिन्जेजदोर्जेको दरबारको भग्नावशेषको फोटो उपलब्ध गरी दिनु भएकोमा मित्र प्रतिक डेनुर र प्राविधिक राय सल्लाह तथा सहयोग गर्नु हुने रामबहादुर तामाङ ज्यूप्रति पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु।

मुद्रणका लागि शुलभ प्रकाशनार्थ परामर्श दिनुहुने आदरणीय मित्र सुजिव बज्राचार्यज्यू लगायत प्रत्यक्ष अप्रत्क्ष सहयोग गर्नुहुने सबैमा कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु।

अन्तमा यसमा भएको प्राविधिक तथा प्रविधिक त्रुटि कमजोरी तथा त्रुटिहरुलाई सुक्ष्म रुपमा खुट्याई राय सल्लाह सुझाव दिनु हुन आम पाठकहरुमा हार्दिक अनुरोध गर्दछु।

बीरेन

ལོ་ཆུ་རྟ་ ཟླ་ ༢༥༣༨ ཨང་སྟ་ फागुन-काभ्रा साल्हो-२८३८

Iron Male Horse Year-19 Dec. 2002

गन्तव्य

श्री अजितमान तामाङद्वारा लेखिएको "तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु" को पाण्डुलिपि अध्ययन गर्ने मौका मिल्यो। लेखकले तामाङ जातिको पहिचान गराउने भू-क्षेत्र, इतिहास, संस्कृति, भाषा, भेषभूषा र सामाजिक पर म्पराका विषयमा उठ्याउनु भएको कतिपय सन्दर्भहरु गम्भिर प्रकारका छन् र तिनले व्यापक छलफलको माग गर्ने देखेकोछु। विशेषगरेर उहाँले तामाङ, याम्बु जोङ, रोङ, खोङ आदि शब्दहरुको अर्थ र प्रयोजन खुट्याउनु तामाङ जातिको उद्गम र विस्तार-क्षेत्र पहिचान खोज्नु तामाङ स्वशासित इलाकाहरु र तिनका जोड रोक्ने स्थान देखाउनु किपटया आधारमा तामाङका पराहरुको फोटो र बाजाको निर्माण हुनु तामाङ समुदायट खुईएर बनेको अलग समुहहरु खुट्याउनु आदि जस्ता विषयहरु आगामी छलफलको विषय बन्न सक्नेछ र यसले तामाङ भाषा/शब्दहरुलाई थेग्याउने वा आफ्नो स्वार्थ अनुकूल प्रयोग वा व्याख्या गर्ने र तामसीग तामाङ लिपिलाई अस्वीकार गर्ने स्वघोषित विद्वानहरुलाई पनि फेरि गम्भिर भएर सोच्नु पर्ने स्थिति सृजना गरेको छ।

तामाङ जनजातिमा विशिष्ट ऐतिहासिक परम्परा, रीतिरिवाज, संस्कृति घटना, अभिलेख र अन्य पुरातात्वीक महत्वका वस्तु रहिआएका छन्। तर शासक वर्गबाट भएको युगौ लामो शोषण र उत्पीडनका कारण गरिबी र अशिक्षामा बाँचेका तामाङ समाजले ती सबैलाई जीवन्त राख्नु सकिलो भिएन। त्यसैले अब कतिपय अवशेष र कृतिका रुपमा मात्र रहन पुगेको सन्दर्भमा आफ्नो समाजप्रति कर्तव्यबोधबाट उत्साही युवा लेखकले तिनलाई लिखित रुप दिन गरेको प्रयास सहानीय छ। तर यो कृतिले लेखकको यस मिहेनतको पनि माग गरेको छ । लेखकको मिहेनतले निरन्तता पाओस् र तामाङ समाज लाभान्वीत भईरहोस्। शुभकामना।

बीरराज तामाङ

(सल्लाहकार)

नेपाल तामाङ घेदुङ, केन्द्रिय समिति

तापा-ला फाथी-व्हावा तालो २८३८, याम्बु

शुभकामना मन्तव्य

श्री अजितमान तामाङज्यूले 'तामाङ जातिको मौखिक इतिहासको अवशेषहरु' नामक पुस्तक प्रकाशनमा ल्याउन लाग्नेको जानकारी प्राप्त भई सो पुस्तकको पाण्डुलिपि सरसरी पढ्ने मौका पाएं । पुस्तकको पाण्डुलिपि पढ्दा तामाङ जातिको परम्परा, इतिहास, भाषा, लिपि, संस्कार संस्कृति, तथा बौद्ध धर्मको बारेमा खोजपूर्ण लेखिएको पाएं । सो पुस्तकको आफ्नामा आइपुगि विरक्का तामाङ सन्तानले अझ धेरैफेर अनुसन्धान गरी आफ्नो तामाङ जातिको पहिचानलाई अझ राख्ने काम हुने विश्वास लिएको छु ।

यसरी ले तामाङ सन्तानका विद्वानहरुले तामाङ जातिको भाषा लिपि संस्कृति, संस्कार, तथा बौद्ध धर्मलाई कालान्तरसम्म जोगाएर राख्नु पर्ने भन्ने आफ्नो भावना प्रकट गर्दै यसरी सिमित श्रोत साधन समेत खर्च गरेर आफ्नो जाति प्रतिको मायाममता राखी सदासर्वदा काम गर्ने लेखक अजितमान तामाङ ज्यूलाई भगवान बुद्धले पदान गरुन भनी शुभकामना दिन चाहन्छु ।

महेन्द्रजङ तामाङ
केन्द्रिय उपाध्यक्ष
नेपाल तामाङ घेदुङ
तापा-ला फाअी-व्हाबा ताल्हो २८३८, याम्बु

मन्तव्य

अजितमान तामाङज्यू तामाङ जातिका एक होनाहर प्रतिभा हुनुहुन्छ। वहाँ तामाङ जातिको भाषा, लिपिको बारेमा निक्कै रामो दखल राख्नुहुन्छ । वहाँका पत्रपत्रिका र यस पुस्तक बाहेक ८ वटा पुस्तक मध्ये तामाङ भाषा, लिपिको पहिचान र वालेखन प्रणाली सन् १९९७ र तामयीग सन् १९९८ को कृतिपति सिङ्गो तामाङ जाति बीच युग-युगसम्म वहाँ जीवित हुनु हुनेछ । यी ऐतिहासिक कृतिहरुपछि लेखकको "तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु" नामको पुस्तक जुन प्रकाशित हुन गईरहेको छ, त्यो आफैमा एक प्रशंसनीय कार्य हो ।

हुनत वास्तविक देश र जनताको इतिहास लेख्ने लेखकहरुको हाम्रो देशमा बढेरी नै छ । धेरै थोरै व्यक्तिहरुले मात्र "इतिहास" नामको राजा महाराजाको चाकडी गर्दै लेखिएको जीवन कहानी बाहेक जनताको पक्षमा लेखिएको वास्तविक "नेपालको इतिहास" कोर्न कलम चलाएको छ । यस परिपेक्षमा विचार गर्दा अजितमान तामाङज्यूले "तामाङहरुको जन जिवोमा रहेका कुराहरुलाई निकै कर्मीकमजोरीको बावजुद पनि तथ्य परक ढगले टिपोटकै रुपमा भएपनि "तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु" नामक एक ऐतिहासिक दस्तावेज लेख्ने कामको शुरुवात गर्नु भएको छ । यस कार्यप्रति म शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

कमान सिंह लामा

काभ्रे

फाल्गुन फाली ता ल्हो-२००२

काला चेतनाल

गोर्खाको जनजाति राज्य आफ्नो

साबित भयो ।

समेत कठिन छ ।

पत्रकारहरुको संगठन नेपाल आदिवासी जनजाति पत्रकार संघका केन्द्रिय समितिमा समेत आवद्ध हुनुहुन्छ । यहाँ स्पष्ट सृजनात्म विचारका धनी एवं तामाङ भाषा, लिपि, साहित्यको मात्र नभएर नेपालकै विद्वान लेखकहरु मध्ये एक हुनुहुन्छ ।

यहाँले हालै लेख्नुभएका "तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अवशेषहरु" पुस्तकको पाण्डुलिपि पढ्न अवसर मैले पनि पाएँ चार अध्यायमा विभक्त रहेको सो पाण्डुलिपि पढ्दा गहन अध्ययन, मेहनत पूर्वक खोजी, अनुसन्धान गरि इतिहासको गर्भमै लुकिछिपि रहका धेरै महत्वपूर्ण नवीन जानकारीहरुलाई अजितमान तामाङ ज्यूले यस कृतिमा उजागर गरिदिनु भएको छ । मलाई लाग्छ यो कृतिले आगामी दिनमा नव पिढीहरुलाई तामाङ जातिको इतिहासको खोजी गर्ने नयाँ बाटो खुलिदिएको छ । यो ग्रन्थ नेपालमामात्र नभएर विश्वभरि छरिएर रहका तामाङ समाजलाई आफ्नो पुर्खाको गौरवपूर्ण इतिहास जान्न उपयोगि हुनेछ त्यसैले तामाङ समाजको निम्ति श्री अजितमान तामाङज्यू धेरैका धेरै धन्यवादका पात्र हुनुभएको छ ।

मलाई आशा छ यो इतिहासको यथार्थतालाई तामाङ समाजको साथै नेपाली समाजले पनि स्वीकार्ने छ । म यो कृति र लेखक श्री अजितमान तामाङज्यूको धेरै बढाई चढाई गर्न चाहन्न सम्झरी सुनलाई कसी लगाइ रहनु नपर्ने हुन्छ । यहाँले यो भन्दा पहिले पनि आधादर्जन भन्दा बढी कृतिहरुको रचना गरिसक्नु भएको छ ।

म आशा गर्दछु यहाँबाट भविष्यमा पनि यस्तै ज्ञानवर्धक सूचना-मूलक, ऐतिहासिक तथ्यहरुको अध्ययन अनुसन्धान गरि यस कृतिहरुले भावी तामाङ सन्तती र नेपाली समाज लाभान्वीत हुनेछ । धुजेछे

(धन्यवाद)

लामा धर्मराज दोङ तामाङ
(केन्द्रिय सचिवालय सदस्य)
नेपाल तामाङ थेदुङ
तापा-ला, फाअी फो ताल्को, २८३२(DEC 2002)
फाबासीम्बु, याम्बु

ཏབང་ CONTENTS विषय सूचि पाना/PageNo

प्रथम अध्याय

ཏ་མང་ རྒྱལ་ཁབ་ངོ་སྤྲོད།

तामाङ जातिको संक्षिप्त परिचय

१) ཕྱོགས་གོང་ विषय प्रवेश 1

२) ཏ་མང་པ་ ངོ་སྤྲོད། तामाङ जातीय पहिचान 3

२.१) དུས་སྐབས་ཀྱི་ས། तात्सालीङ तामाङ भूमि) 3

२.२) མི་རྒྱང་ मरी डाङ् तामाङ जनसंख्या 5

२.३) ཏ་མང་ཡིག་རྒྱུག་ཤེན། ཏ་མའི་ཁེལ། तामाङ ज्योत थेल तामाङी (तामाङ भाषा र लिपि) 6

२.४) ཏ་མང་པ་ལྷན་རྒྱུན། तामाङका चाड/पर्व तामाङ तुप्ता) 9

२.५) ཏ་མང་པ་ཆུང་ཤེས། तामाङका ह्योसी (तामाङ धर्म) 11

२.६) ཏ་མང་རིམ་ལུགས། तामाङ रीतीरिवाज (तामाङ संस्कृति) 13

२.७) ཏ་མང་ གོ་རྒྱལ། तामाङ केहाप तामाङ इतिहास) 15

दोस्रो अध्याय

ཏ་མང་ གོ་རྒྱལ་དེ་ ཁབ་རྒྱུར་ལོ་ ཤེན་ ངོ་སྤྲོད།

तामाङ जातिको इतिहाससंग सम्बन्धि केही शब्दहरुको अर्थ

१) ཏ་མང་ ཆོས་ ངོ་སྤྲོད་ ཤེན་ རྒྱུར་ལོ་ तामाङ धीजला कोसेवा थेल ज्योरलो

१.१) ཏ་མང་ ཆོས་པ་ གོ་རྒྱལ་ ཤེན་ ཆོད་པ་ तामाङ शब्दको इतिहास र प्रयोग 18

१.२) ཏ་མང་ ཆོས་ ཤེན་ བད་ ཆོས་ ཏ་ཏམ་ तामाङ र तिब्बती शब्द तामाङ बारे 23

१.३) བད་ཀྱི་ཏ་ མང་ ཆོས་པ་ རྒྱུར་ལོ་ तिब्बती भाषामा तामाङ शब्दको अर्थ 25

ཏང་ངCONTENTS विषय सूचि

[illegible] चिनोया भाषाका तामाङ शब्दको अर्थ 27

[illegible] तिब्बती राजा र तामाङ वंशावली 29

[illegible] तामाङलाई तिब्बतीले रोल्वा(विदेशी) भन्छन् 30

[illegible] तामाङबाट तामाङ शब्द बनेको सोइल 31

[illegible] तामाङ र तिब्बती संस्कृतिमा मिल्दता 31

[illegible] मारुलाई तिब्बती घोडाचढी भनीदैन 32

[illegible] लाङदार्माका हत्या अनि भिक्षुहरु सम्बन्धता 33

[illegible] चाम्बु (कोतमाण्डौ/काठमाण्डौ उपत्यका/नेपाल) 34

[illegible] चाम्बु शब्दको उत्पति 35

[illegible] ह्याम्बु ज्योसीबाट चाम्बु 36

[illegible] चाक्पो-बु, ह्याङ-बु, ह्याङ-बु बाट चाम्बु 37

[illegible] गोलपुबाट चाम्बु 39

[illegible] चाम्बु शब्दको ऐतिहासिकता 40

[illegible] चाम्बु शब्दको प्रयोग 41

CONTENTS विषय सूचि तास /Page No:

ཨཱི། ཀླུའོ་ལ་ གོ་དྲུལ་ སྐེད་ ཐུང་དྲུལ

ओले (खले/राजा) शब्दको उत्पत्ति 41

ཨི། ཧོང་ ཚོང་ (राजधानी/राज्यको प्रशासनिक केन्द्र) 44

ཨུ། སྒོང་ཁར་ ཚོང་/रोङ (तुरुक शब्दबाट) 45

ཨེ། ཤུ་ཚེ་ ཀྱེ་ ཤུ་ཚེ་ कुर्री वा कुल्ली 48

ཨོ། ཀ་ཐེ་ काली (प्रवेश द्वार/प्रस्थानद्वार) 51

तेश्रो अध्याय

ཏ་ཨང་ བཡ་སྡ་ ཐུང་སྡ་

तामाङ जातिको उद्गम /उत्पति 52

ཀ། ཁུང་ ཤཿཡ་ དུ་ཁུང་ པཁཱ་ཀ་ ཁུ་ ཁཏ་ ཅ་ ཏཱམཱང་ དཔ་ ཁིམས་ 53

ཁ། ཡཱ་ཀ་ ལཱཌཱལ/ལཱཌ्याल/लाड/लाडे प्रदेश 55

ག། ཏྲི་ཝེ་ ཀཱ་ཙ་ཀྱི་ ཅི་ཀུ་པེ་ ཤཀ་དེ་ ཐུང་ཡ་ས་

तुती जण्डकी र छिरुली नदी बीचको भूभाग 57

ང། ཏཱམཱང་ དོང་དྲུལ་ སྐེད་ ཤཱན་དྲུལ་ དེ་ བཡ་སྡ་

तामाङ वंशावली अनुसार 60

ཅ། ཁུང་ ཤཿཡ་ཀུམ་ པཁཱ་ཀ་ ཐུང་ སཏིཙཱརको मार्ग 62

ཆ། ཏཱམཱང་ ཁབ་སྡ་ཡ་ ཀྱེ་དྲུལ་ དེ་ ཏཱམཱང་ སྐེད་ ཐར་ཆེད་ ཁུང་

जडान तथा थारचेत चुल (कृतिलाय) क्षेत्रको
तामाङ जातिको उत्पति सम्बन्धी वंशावलीमा उल्लेख 62

ཇ། ཁཱམ་ཁྱུལ་ ཐུང་ཤ་ ཁབ་སྡ་ དེ་ ཚེ་ལཱན་ཀོ་ भाषा वंशावली 63

पाँचौ अध्याय

ཏ་ཨང་ ཐྲེ་ སྐེད་ ཐྲོ་ཤ་ ཀ་དེ་

तामाङ अधिराज्यको इतिहास 64

ཀ། ཡོ་ ཁུས་ ཏུ་ཁུང་ ཏ་ཨང་ སེ་ཡོན་ཏན་ རེ་ ཁ་ ཁུ་ཤ་

खलो मुलाकको तामाङ से-मोल सेरिब अधिराज्य उल्लेख/उपस्थिति 65

ཀ་ CONTENTS विषय सूचि पाना / Page No.

ཀྱི་ལར་ཅིན་ ཆོ་ཁེད་ ཁྲོ་གུལ་བོ་ ཧར་ཧང་ སྐྱེས་

लार्चेल चोयेल(लोप्चज) ज्ले/ज्यान्बो, लारलाङ ज्लेसा 66

ཀྱི་ དུམ་བ་ ཁྱེ་ ཆམ་ज्ले ककनी ज्लेसा 68

ཀྱེ་ ཐྲེ་ཤིང་ གྲུབ་རམ་བ་ थ्रीसीङ ज्ले, दोरम्बा ज्लेसा 69

ཀྱི་ ཡེགཉིམ་ དོན་ཡོ་ གུ་ ཏེམབ་ शेरजीन दोर्जे ज्ले, तेमाल ज्लेसा 71

ཀྱི་ ཏ་ཕུར་ངེ་གུར་ ཐུབ་ཡོ་ བྱེ་ སེམཡོང་ दाम्पुर/दामुर थुबीका ज्ले, सेमजोङ घादिङ जिल्ला 73

ཀྱི་ རྒྱལ་ སྐྱེས་ ཨགཔ་ཏུལ་ गहुन्नी ज्लेसा मकवानपुर 78

ཀྱི་ གྱུན་ བྱུང་ ཏུལ་ དམང་ ཚེ་ ག་དེ་ अन्य स्थानहरुमा बासाङ ज्लेसा

ཀྱི་ ཁོལཡོང་ དམང་ བྱེ་ རབ་ཤེས་ गोलजोक रसुवा 80

ཀྱི་ དུང་ཀར་ ཏེ་ གྱུང་ हुंगराजा डीस्याङ्ग 8

ཀྱི་ དོན་ཁ་ ཐམེ་ རྒྱལ་ རེ་ सारीपुत्र दोलखा 81

ཀྱི་ དམང་ཡ་ ཐ་དམ་ཤེད་ཏུལ་ཁྲུང་ ཁབ་ས་ རེ་

बासाङ वंशावलीमा उल्लेखित राजा राज्यहरु 81

1 རྒྱལ་ དམ་ གྱུལ་ལན (समाप्ती) 83

2 ཀུ་ ཁར་ག་དེ་ कुथार कादे (सन्दीरहरु) 85-86

२००० भाषाधर्मी काठमाण्डौं

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

वैमासिक, काठमाण्डौं, वर्ष-१,अंङ्क-१,जन् २००१

- [illegible]
- [illegible]

वर्ष-१ अंक-१, पृ.१६ १८० वैशाख-२०५८

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

सम्पदा साहित्य-मासिक-वर्ष-२,अंक-४, फाङ्-२०५९

[illegible]

- Dor Bahadur Bista. *Peoples OF NEPAL* 1967
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

Darjeeling, Vol-I, No-II, June-August 2000

- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]
- [illegible]

[illegible]

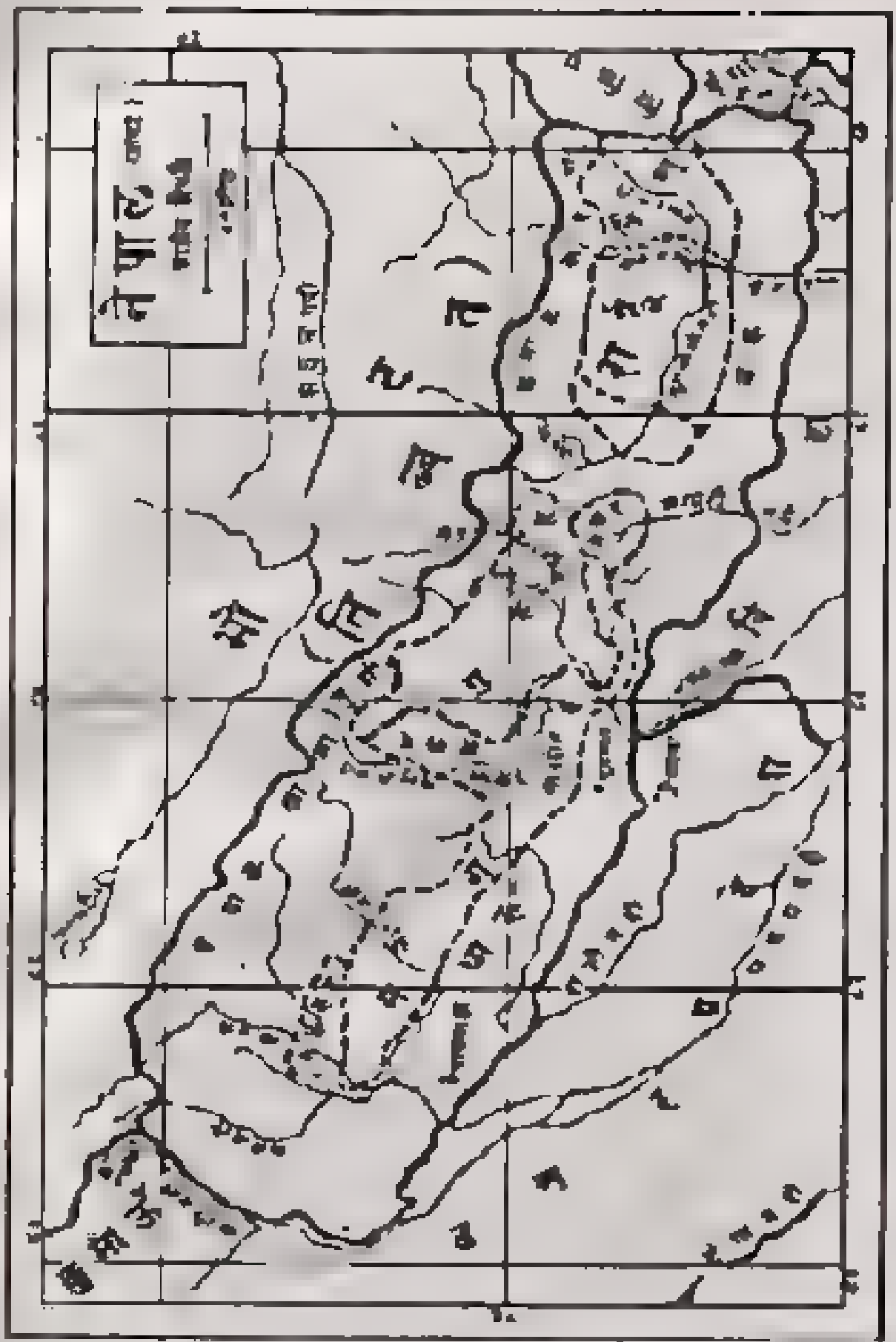

THE REMARKABLE ORAL HISTORY OF TAMANGS

व्यक्तिवृत

नाम अखिलानन्द लामाछ

जन्म मिति अप्रिल १९ सन १९७०

शिक्षा : स्नातक त्रि.वि नेपाल

समान्य जाडीनेज ज्ञान भाका

LANGUAGE OF NEPAL, KATHMANDU, 16-18, 1993

16-17 DEC-1995 GANGTOK, SIKKIM

PEOPLES IN JN SYSTEM SEP 1998 KATHMANDU

25 JAN. 1999 NAMCHI, SIKKIM

1999. KATHMANDU, NEPAL

1999 KATHMANDU NEPAL

INDORE, INDIA

4-7OCT 2000 ANDHRA PRADESH, INDIA

DARJEELING 7TH JULY 2002

प्रथम अध्याय

དྲ་མང་ལ་ རྒྱུན་པ་ ངོ་སྤྲོད་པ་

तामाङ जातिको पहिचान सारांसः

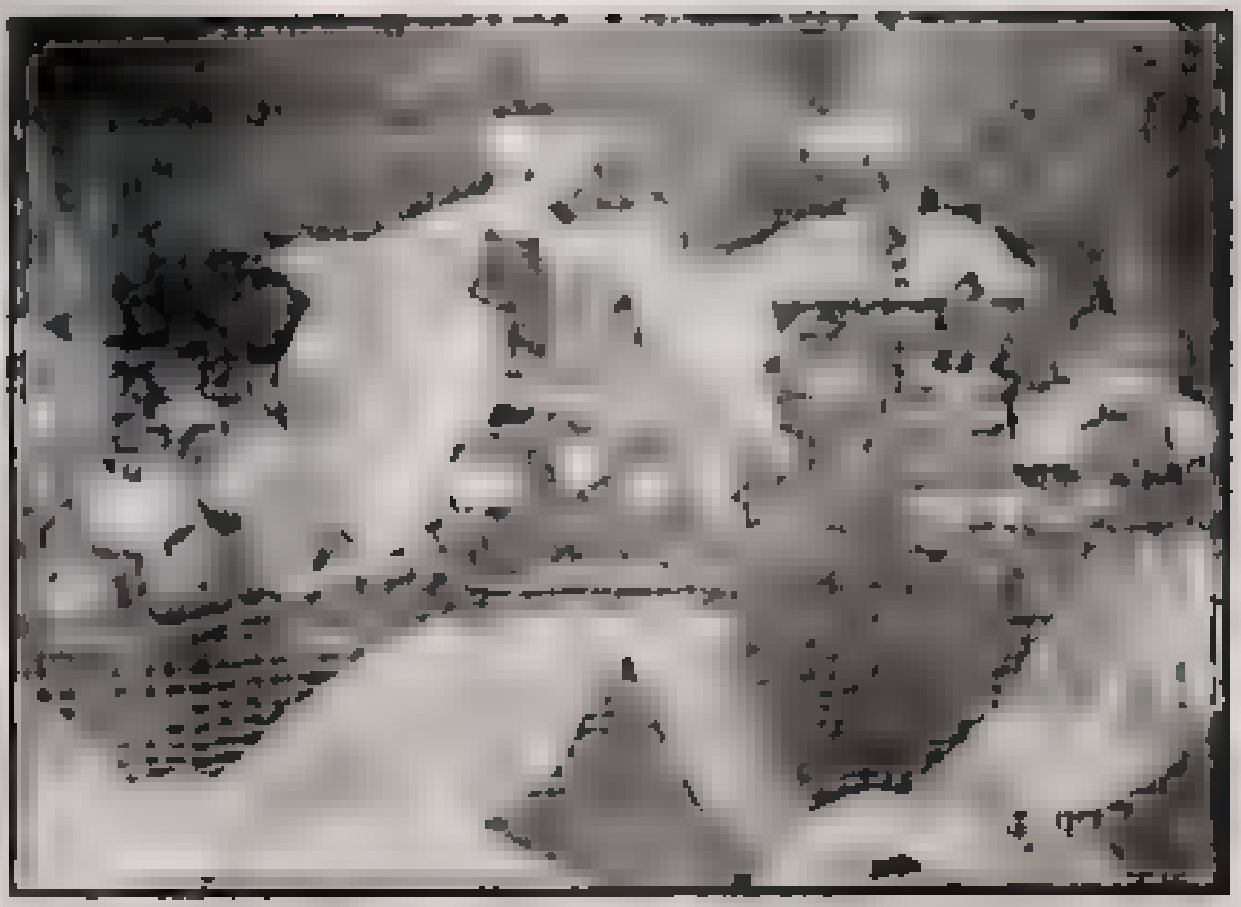

विषय प्रवेश - ०

[illegible] समाज पत्रिकाको [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] तामाङ जातीय पहिचान

तामाङ जाति भनेर बिभाजनमा भाषा लिपि, धर्म्सकृति धर्म, सम्स्कार रितिरि बाजबस्मै तामाङ जातिको पहिचान (Identity) हुन् तसर्थ तामाङ भाषा लिपि, धर्म सम्स्कृति सम्स्कार बेसभूषाहरु तथा तामाङहरुले आर्जित राखेको भूभागहरु सबै तामाङ जातिलाई पहिचान दिने तामाङ निशिहरु हुन्।

तामाङ जातिको इतिहासमा गरा थी विषयहरु धेरै आलु बाकस्यक ठानी यहाँ संक्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

(१) [illegible] तामाङ सालीड (तामाङ भूमि)

तामाङ जाति नेपालको एक पुरानो आदिवासी जाति हो। नेपाल भूमिको भूमिपुत्र तामाङहरुले ओगटेरहेको सम्पूर्ण भूभाग तामाङ धोलो *सम्सालीङ* हो। यो *सम्सालीङ* भूमिलाई "*तामाङ सालीङ*" भन्ने गरिन्छ। हिमाली उच्च उपत्यकादेखि मध्य पहाड महाभारत श्रृङ्खला, चुरे पर्वत शाल वनदेखि सगरमाथाको सुभगसम्मको [illegible]नम तामाङ जातिको बासस्थान तथा कर्म भूमि रहेको छ। तामाङहरु यो भूमिमा करिब्बदेखि आए भन्ने आधिकारिक साक्ष्य पाइएको छैन। तर अधिकांश मानवशास्त्री तथा इतिहासकारहरुले नेपाल अवतरण गर्ने प्रथम मानव जाति मध्ये अग्रपंक्तिमा पर्ने आदिवासी तामाङ रहेको उल्लेख गरेका छन्। तामाङहरुले नेपालभरी (नेपालको १० [illegible] २५ वटै जिल्लामा ने कुनै न कुनै सङ्ख्यामा बसोबास गरेको पाइन्छ।

पूरबमा काञ्चनजङ्घा हिमशृङ्खला अति पश्चिममा भागीरथ भन्ने भै तामाङहरुको पूर्ण बसोबास क्षेत्र तथा सांस्कृतिक पावीत्र भूमि 'सङ्घान' हो। तामाङ जातिको [illegible] तथा जैन धर्म [illegible] धेरै मनसार सम्प्रदेलालीङ बसालीया, अकलगालिसालयको

[illegible] जातिको [illegible] तामाङको जहाज सम्बन्धी बाबत सम्बन्धी कुन पत्र [illegible] [illegible] जिल्ला [illegible] उल्लेख [illegible] जातिको विषयो। ..."

काबुल (कमरलीड), पाकिस्तानको [illegible] मं काश्मीर [illegible] खुबीओलीड)

नेपालका तामाङ समाजको स्थान र नेपालको अल्प कुरुवा जाति तामाङ
जनगणना-२०५८ को आधारमा तेर्दा

भाषा नेपाली	८८.७०	प्रतिशत
तामाङ	१.००	"
थारू	१.४०	"
नेवारी	१.७०	"
मैथिली	१.७०	"
गाई	२.१०	"
मुस्लिम	४.००	"
लिम्बु	१.८०	"
हिन्दी	१.००	"

टिप्पणी यो तथ्यांक अनुसार नेपाल भर्खरै सम्पन्न भएको जनगणनाले तामाङ भाषा ... हो। यो जनगणनाले देखाएको ८१.७० प्रतिशत जनतालाई घर भित्र बोल्ने मातृभाषा नेपाली भन्ने कुरालाई ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता छ। अर्को तथ्यांक पनि नियाल्न आवश्यक छ कि तामाङ भाषालाई कति प्रतिशत पुर्खाहरु प्रयोग गरिरहेका छन् (तालिका १)

(घ) तामाङ क्षेत्रका जलस्रोत

यद्यपि, धर्मशास्त्रीय, ऐतिहासिक, वंशावलीय तथा नेपालको ६० भन्दा बढी जातिहरुमा कायम तुलनात्मक रुपमा अन्य जातिहरुको भन्दा तामाङ जातिको जनसंख्या धेरै छ। नेपालमा नेपालको जनगणना सन् १९९१ मा कुल १० प्रतिशत रहेको थियो १.५१ प्रतिशत देखा परेका छन्। सन् २००१ को जनगणनामा नेपालमा तामाङहरु बाह्र लाख पुगेको देखाएको छ तर स्वयं तामाङहरुले भने २० देखि ४० लाखसम्म हुनु पर्दछ भन्ने दावी गर्दछन्। तामाङहरुको जनसंख्या बारेमा पनि द्वन्द्वग्रस्त छ तामाङको संख्या सन् १९५१ मा ६९,००० हाराँसिदमा तामाङ जाति २८५१ मा मिश्रितमा ३४०० थिए। २०को छ प्रतिशत अंक सिक्किम१९९५ २७ । यो संख्या अहिले झार १०,००० वा बाधिमकमा छ।

भारत स्थित तामाङ सांस्कृतिक संगठन अखिल भारतीय तामाङ बौद्ध महासंघ भारतमा भएका तामाङहरुको संख्या ५५ लाखभन्दा बढी रहेको दावी गरेको छ जसमध्ये पूर्व ३४० दार्जिलिङमात्र ६ लाख भन्दा बढी रहेको तामाङ जनसंख्या रहेको र अखिल भारतीय तामाङ बौद्ध संघ पूर्वस्थलको हिसाबले बोल्दछन् भनेका छन्।

(ग) [illegible] लागि

[illegible] [illegible] [illegible] [

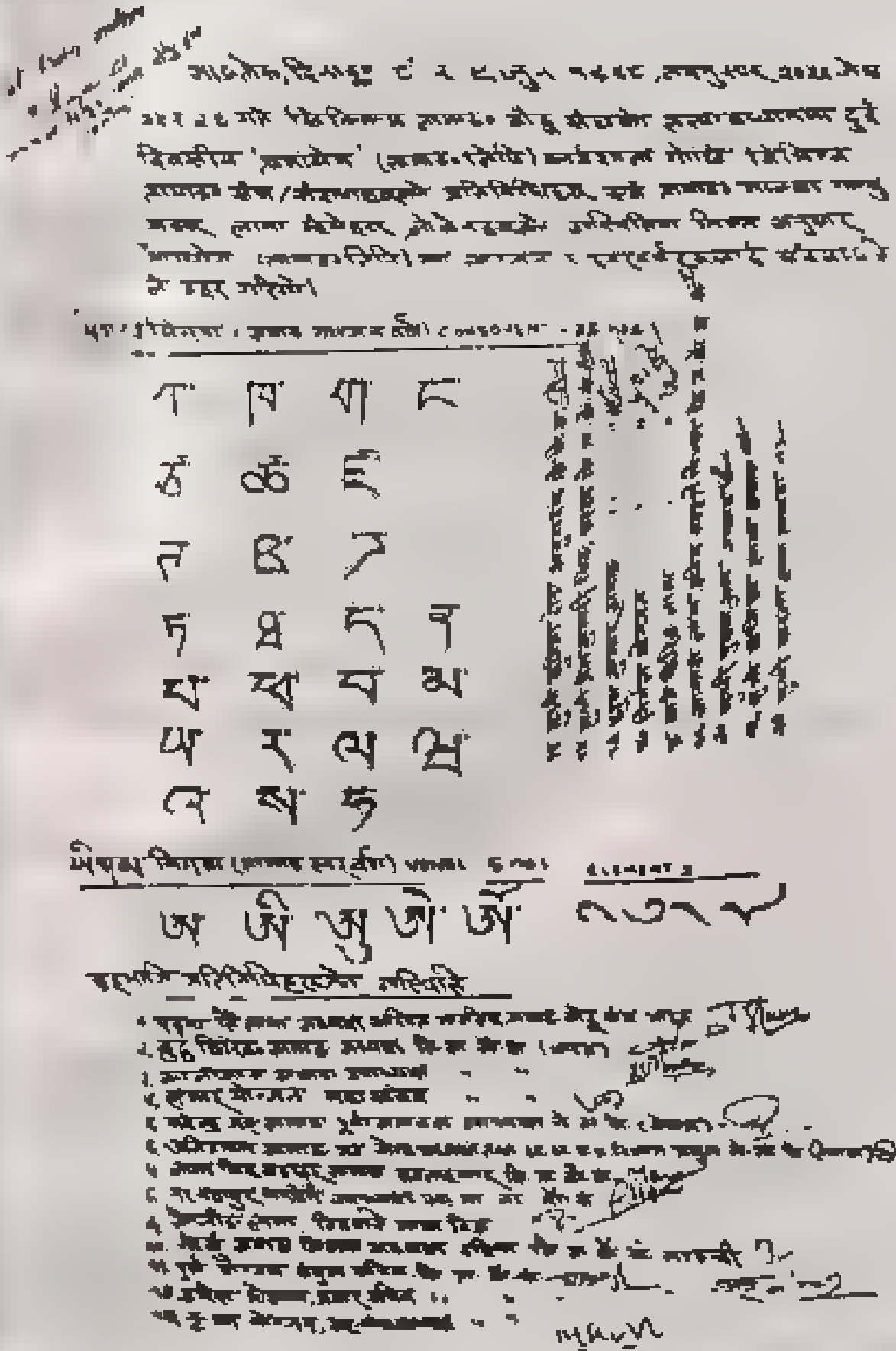

(तालिका-२)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ढाकरी), स्वोदे/सारी/कुलाकी(टोपी

, तौबुग आदि सामाग्रको आफ्नै

लगाए भै चुका(खरी) पनि

। आजभोलि भन्दा २० वर्ष

पूर्व जमना हतार्ई सकेको छ भने अन्य

नुगाहरु पनि धेरै जसो अवशेषको

मिन बुक कोक्यु

समुदायका दशासमा सम्पादन दिए। फेरि अगडाडर मन १८५५–५७मा अर्थ दलदलका पोर्ट खुला हिन्दु मार्फत मालवाल गर्ने र गान्याका बाहुल्य अमहर हिन्दु मठ मालिकको गुरुमा पालन गर्न दिए।

दोस्रो चरणकालमा चर्मा गान्या दलहरू [illegible] ई.स.१९४९ मार्फत सैनिकी गतिमा बढ्दछन् र पहिले गान्याका आफ्नै अमहर पनि अन्य र दोस्रो गान्याका मुख्य आदेशमाथि पनि आफ्नो गरी बाहिरका गान्या दिए। अमहर गान्या दलहरू का बुद्धिहरू मर्दै हिन्दु धर्म मान्दछन्। यि के १९५० मा पनि दै यसर मध्यका पुनरुत्थान हिन्दु धर्ममा आधारित आफ्ना अनुयायीहरू [illegible] सम्बन्धमा सम्बन्धित [illegible] मठमा हुन्। [illegible] पुनरुत्थान [illegible] हुन् [illegible] हिन्दु धर्मका आधारित आफ्ना सरकारी मन्त्रालय र अन्य धर्म मध्य [illegible] हिन्दु धर्मका चार्मा अन्तर्गत धर्मसम्बन्धका अन्तर्गत अन्तर्गत गान्याका [illegible] चर्मा [illegible] हिन्दु धर्मका पवित्र किताब हुन् भन्ने [illegible]। यस [illegible] मठमा [illegible] हिन्दु धर्मबाट आफ्ना सार्वजनिक पाठ्यक्रम [illegible] मठमा [illegible] गान्याका [illegible] [illegible] हुन्। आज के अमहर गान्याका गान्या पनि [illegible] धर्मका गान्या स्वीकार्न बाध्य भएको छ।

॥ ॥ ॥

खार्पी हलो जोत्दाको *लाइको लागर साझीमान्ने, बारका साझी, गोम्को ज्याबा, मुंदो ज्याबा, नाम्सा ज्याबा, ग्यालसा ज्याबा गान्दी ज्याबा आदि* कार्यहरू को माध्यमबाट समाजको सृष्टि चक्रका धरेमा सचेत गराइरहका हुन्छन् । जीन छेपु चिरक्का गीत, *चोम्पु दहरी*, ठट्यौलीका गीतहरु वास्तवमै मौलिक तामाङ संस्कृतिका गीतहरु हुन् । आज यी संस्कृतिका नाम समेत धेरैका तामाङ पुस्ताहरुले सुन्न पाएका छैनन् । आज यस्ता मौलिक गीत सांगनहरु अवशेषबाट पनि हराएर भूगर्भमा विलुप्त भइ सकेका छन् ।

यी बाहेक आज तामाङहरुको *कीपा क्लाइबा धनुष काँड्ने, रोल्दो क्लाइबा, छेइर्यो क्लाइबा, कादो क्लाइबा, लोमक्लाइबा कोच्चाक्लाइबा* जस्ता तामाङ सांस्कृतिक खेलहरु सबैमा मौखिक इतिहासबाट पनि हराइसकेका छन् । हरेक सालको चैत पूर्णिमामा कठमाण्डौंको चौंढ, गोकर्णको धनाजु र स्वयम्भूमा तमाङ जात्रा मेला लाग्ने जस्तो तामाङ गाउँहरुमा प्रत्येक पनि विभिन्न पूर्णिमा तथा बत्सा(एकादशी)हरुमा मेला लाग्ने गर्दछ । यस्ता मेलाहरुले पनि कुनै न कुनै इतिहास र पहिचान बोकि बस्को हुन्छ । तमर्थ यस्ता स्थानीय तामाङ चाड तथा मेलाहरुको पनि खोजी गर्नु पर्ने भएको छ । यी यथ्ये लिन्दुचाङ्ले विलुप्त पार्दैगरेका तामाङ चाड लोछार भने तामाङहरुले खोजी खोजी पुनर्जागृत गर्न सफल भएका छन् । लोछार जस्तै गरि तामाङ अन्य संस्कार संस्कृतिहरुको खरमा पनि इतिहासको गहिराइसम्म पुगेर पुनर्जागरण ल्याउन सकेमा तामाङका मौलिक संस्कृतिहरुले अवश्य नयाँ जीवन पाउने छन् । जन्मदेखि मृत्यु संस्कारका अन्य धेरै तामाङ संस्कारहरुको संरक्षण तथा अध्ययन अनुसन्धान गर्नु पर्ने छ । जसले तामाङ जातिका पिछाडि हिड रहको छ ।

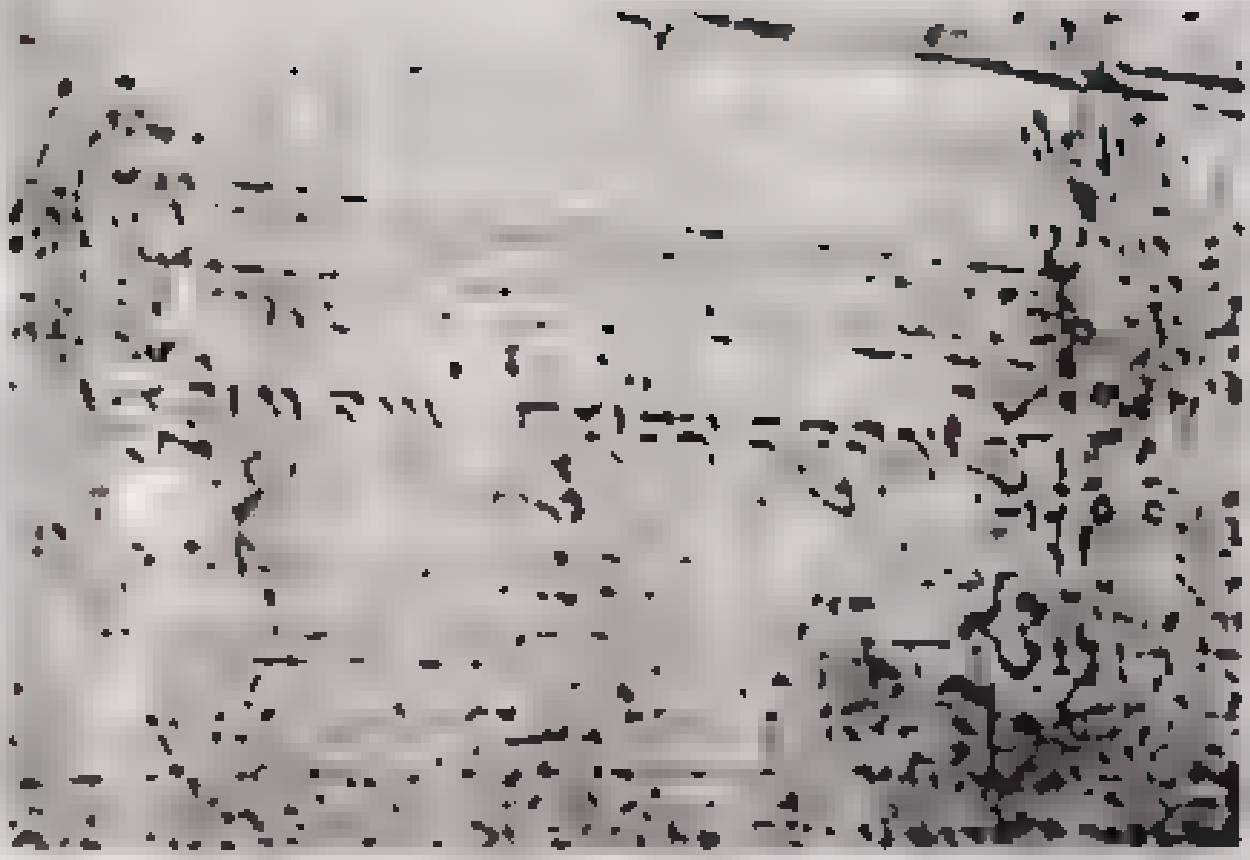

दोश्रो अध्याय

དཔལ་གེදུབ་རྗེ་ཁབ་ཚོགས་ཀྱི་ལོ་རྒྱུས་ཤེན་ངོ་སོད

तामाङ जातिको इतिहाससंग सम्बन्धि केही शब्दहरुको अर्थ

[illegible] समाजमा सम्पर्क गरेर आफ्नो भाषामा, पुनर्अध्ययन तथा विश्लेषण गरि आफ्नो समाज सन्तानहरूलाई पुर्खाको इतिहास पुनर्लेखन गरि नयां इतिहासको सृजना गर्न आफ्नो सन्तोष लिनुपर्ने छ। त्यो नयां इतिहास लेख्ने दायित्व आज तामाङ समाज तथा नव सन्ततिहरुको काप्लोमा आइपरेको छ।

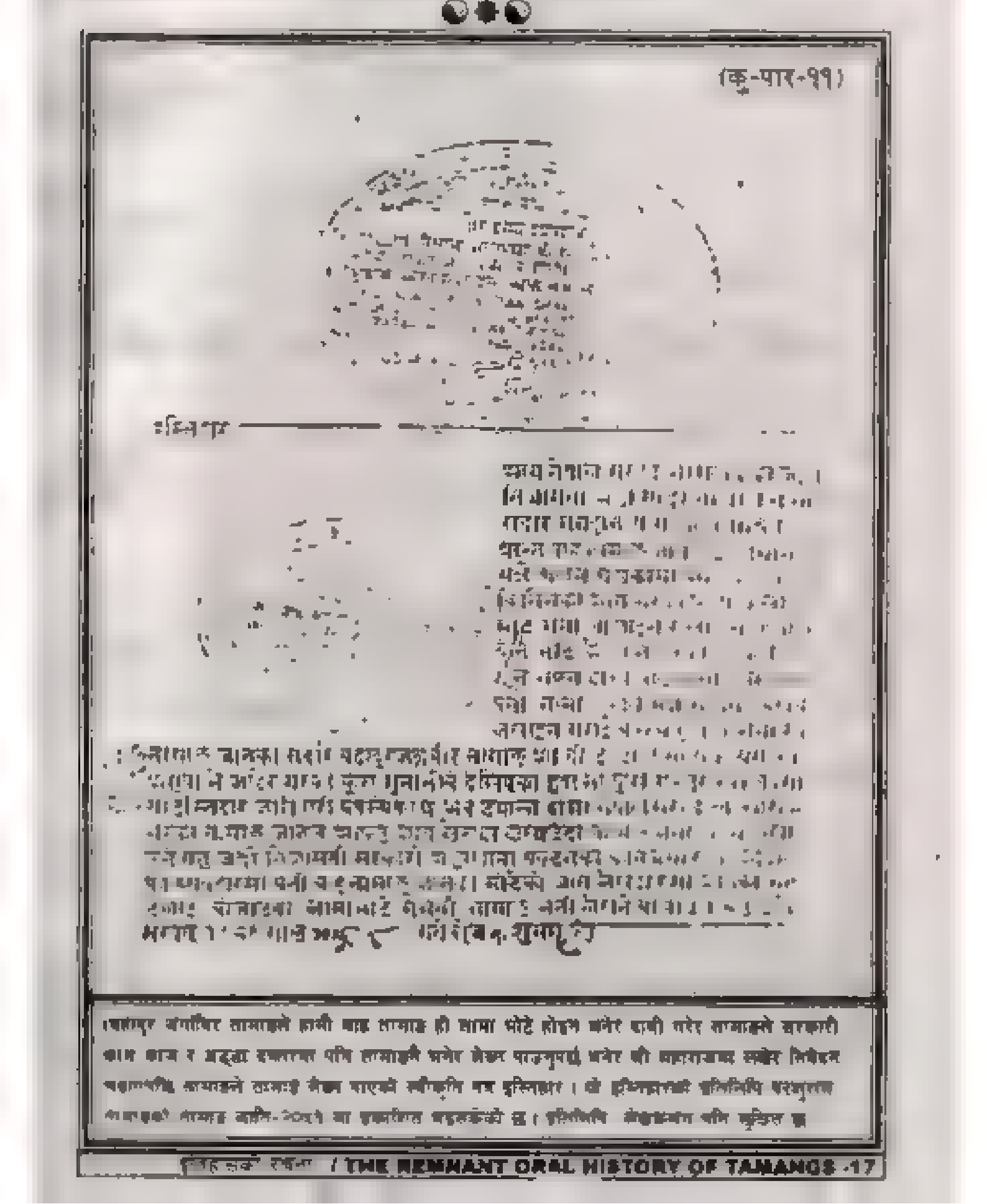

(कु-पार-११)

इतिहास

आफ्नो [illegible]

[illegible]

[illegible]

[

ཏཱ་མང་ གཞི་རབ་ཏེ ཁ་བ་ ཚིག་ལེ་ རྒྱུར་ལོ་

तामाङ इतिहाससंग सम्बन्धित शब्द तथा अर्थ

यहाँ मुख्यतया तामाङहरुको इतिहासका मौखिक अवशेषहरुलाई आफूले सुने, देखेको, र स्वदेशी तथा विदेशी अन्वेषकहरुको विभिन्न पत्र पत्रिकामा लेखादि तथा पुस्तकहरुमा विभिन्न रुपमा प्राप्त सूचनाहरुको आधारमा तामाङ जातिको उत्पत्ति, उद्गम् इतिहास र मौखिक रुपमा रहेको तामाङ अधिराज्य र राजाका इतिहासहरुलाई सम्मेटिएको छ ।

नेपालका विभिन्नक्षत्रका तामाङ जातिहरुको साम्पतिमा घटनाक्रमहरुलाई तथा रीमठीम, अधिक लगायत अन्यपक्षहरुलाई छुडेर यहाँ खासगरी उत्पत्तिबारे संक्षिप्तमा र तामाङ राजा र अधिराज्यको इतिहास मौखिक तथा उपलब्ध केही श्रोतका आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ । त्यो भन्दा पहिले तामाङ राजा, राज्य अनि अधिराज्यको इतिहास खोज्न तथा बुझ्न जान्न आवश्यक ठानेका शब्दहरुको परिभाषा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. तामाङ,
२. याम्बु (काठमाण्डौ/नेपाल)
३. जोङ
४. ग्ले/ग्लेसा (ग्याल्बो/ग्याल्मो)
५. ग्रोङ/रोङ/तमु,
६. कानी र
७. मुर्मी /मुल्मी,

८.२.८ तमङ/तामाङ

नामाङको ८० भन्दा बढी आदिवासी जनजातीहरू मध्ये एक महत्वपूर्ण [illegible] तामाङ हो। तामाङ भाषा बोल्नेहरूलाई नै तामाङ भनेर चिनिन्छ। [illegible] पहिरन, खानेकुरा र गला धन्दाका कारण बाहिरबाट बुझाईन्छ। यति गो [illegible] दिनाँसम्म तमङ शब्दले घर भन्ने बुझाउँथ्यो। [illegible] यस [illegible] यो तामाङहरू धेरै ठाउँमा पाइन्छन् तर मुलतः नुवाकोट, रसुवा, धादिङ, गोरखा, [illegible] जिल्लामा बढी पाइन्छन्। तामाङ शब्दको [illegible] बारे विभिन्न अनुसार पाइएका छन्।

[illegible]

तमङ/तामाङ शब्दको इतिहास र प्रयोग -

तामाङ शब्द मुख्यतया नेपालका गजधारी बोल्ने घरिघर घना बस्ती भएका नेपालका प्रथम आबाद गर्ने मगोल मूलको मानव जाति वा समुदायलाई बुझाउन प्रयोग गरेको पाइन्छ। तामाङहरूले आफ्नो समाज वा समुदाय भित्र आफ्ना परिचय *तामाङ* भनेरै चिनाउने गरेको पाइन्छ। त्यसो त *तामाङ* शब्दको प्रयोग धार्मिकतेतर्फ भएको देखिँदैन हैरी।

विभिन्न विद्वान र इतिहासविद् मध्ये केही र तामाङका मुलाधार [illegible] थरी गुरुङ वंशका एक भाग थिए *त्यसैले* राजा पृथ्वी नारायण शाहले एकीकरण अभियानका क्रममा [illegible] *तामाङ* शब्दले बुझाउने गरेको [illegible] पनि उल्लेखित छ। यी सबै बुझाइले *तामाङ* शब्दलाई जातिवाचक शब्दको रूपमा प्रयोग भएको तथ्य उजागर गरेका छन्। यस सम्बन्धमा *तामाङ* भन्नुमा गर्व गर्ने [illegible] मानिसहरूले गौरवान्वित बनाएको छ यो नै नेपालमा पाइएका तामाङ हो। यी बुझाउन विभिन्न शब्दको प्रयोग भएका एकमात्र सबैभन्दा पुरानो धोभन [illegible] हो। यी [illegible] सन १७८१, १७९४ सालतिरका एक काठमाण्डौंका [illegible] मन्त्री राजा *जयप्रकाश* मल्लसम्मका शिलालेख तथा अभिलेखहरूमा तामाङ [illegible] शब्द भन्दा काठमाण्डौं नेपाल बुझाउने गर्थे *यी राम्रो यी सहरलाई* [illegible] *सहरका* [illegible] भनि बुझाउने गरेको पाइन्छ पछि त्यो समयमा तामाङहरूले

ཏཱ་མང་ ཨིཀ་ ཡིག་ བཏོན་ ཨིཀ་ དཀའ་

तामाङ र तामाग तिब्बती शब्दको संरचना

तामाङ जातिलाई बुझाउँने तामाङ शब्द दुइ भिन्दा भिन्दभिन्दै शब्दहरु ཏ – TA= ता र ཨང་ – mong/man = माङ मिलेर ཏ་ཨང་ TAMANG. tama तामाङ शब्द बनेको हुन्छ। यहाँ ङ ध्वनी चिन्ह लाई लेख्न अंग्रेजीमा N र G अनि ŋ प्रयोग गरीएको छ। यही NG लेख्नेहरुले देवनागरी लिपिमा लेख्दा पनि ग लाई छुट्टै ध्वनी र हिज्जे ठानी ग झुन्ड्याएर ङ्ग लेख्ने गरेको पाइन्छ।

यसको प्रभावमा तमङ वा तामाङ लाई तामांग लेख्नु अशुद्धि हो। किनभने ङ ध्वनी लाई ग लेखेको छ सिक्किम दार्जीलीङतिर केहीले *तामाङ* मौलिकपन लाइं *तामङ* पनि लेख्न थालेका छन् तर देवनागरी लिपिमा लेखिएको मङ शब्दको तामाङ भाषामा कुनै पनि प्रकारको अर्थ लाग्दैन तसर्थ हिज्जेनुसार शुद्ध तामाङ, ཏ་ཨང་ नै लेख्नु उपयुक्त हो।

तिब्बती शब्द *तमग* लाई लेख्दा , ཏ་མག་ लेखे गर्दछन यसको हिज्जे *तामाग* हुन्छ। यहाँ तिब्बतीभाषाको शब्दकोश अनुसार ཏ་ र्न को अर्थ घोडा हो र 'མག་ 'दमग' को अर्थ सेना हो । यी दुई शब्द मिलेर बनेको शब्द ཏ་ མག་ तामग शब्द बन्दछ ཏ་ མག་ 'तामग' को अर्थ *घोडेसेना वा घोडा चढेर*

४ བོད་སྐད་དུ་ དཔལ་ ཆེན་པའ ཀྲོར་ལོ་

तिब्बती भाषामा तामाङ शब्दको अर्थ

विशुद्ध "དཔལ་ तामाङ" शब्दको अर्थलाई एउटै शब्द तमगसग मात्र [illegible] तथा भन्दा गलिराइमा पुने प्रयास नै नगरी एकतर्फी रुपमा एकपक्षि अर्थोले [illegible] भाषालाई भर्बत पारिएको छ। तर खोजी गरमा त्यस्ता धुप्रै शब्दहरु तामाङ, [illegible] तथा तिब्बती भाषामा पाईन्छ त्यसैले तामाङ जातिको उद्गम तथा उत्पति [illegible] तामाङ शब्दको अर्थलाई अराकार राख्ने कुरा भेटिन्छ। तिब्बती भाषाको शब्द [illegible] प्रकृया र तिब्बती शब्दकोशका खोजी गरि विश्लेषणगर्दा तामाङ जातिका इतिहास र उत्पतिसग मेल खाने अर्थ पनि भेटिएको छ। तामाङ शब्दको ता को अर्थ तिब्बती रुप 'ད – TA– त' हो जसको उच्चारण 'ता' हुन्छ। तिब्बती शब्दकोशमा दिएको वर्णलो 'ད = TA= त शब्दको अर्थ དཔེས་པ་ཆོས་ཀྱི་ཚོགས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སྒོ་སྟེ /tashes-pachos thams-cad-kyisgo-ste/ The letter called ད is a door of admission to all things' अर्थात् [illegible] विद्या को छ। यहां या 'ता' शब्दले सम्पुर्ण वस्तुहरुको प्रवेशद्वार, क्षेत्र या

अन्वेषकहरुले तामाङ जातिको ऐतिहासिक तथा भौगोलिक वस्तुस्थितिसंग पनि मेल खाछ ।

यसैगरी त.म.ङ शब्दको पछिल्ला शब्द *माङ* का तिब्बती रुप ཨ་ཅང་, ཨ་ཅངས་ र དམངས་ = mang/man /manss /dmans = मङ/मङ्स दमङस हो जसको एउटै लिङ्ग वा उच्चारण माङ हुन्छ । यी तिब्बती शब्दहरु ཨ་ཅང་, ཨ་ཅངས་ र དམངས་ आदि एउटै लिङ्गका अलग अलग अर्थ बुझाउने र प्रहरु हुन् । तिब्बती भाषा र शब्दकोश अनुसार ཨ་ཅང་ वा ཨ་ཅངས་ र དམངས་ = मङ/मङ्स दमङस *अर्थात माङ* ले क्रमस: (great quantity, many/ public or common people) ठूलो परिमाण अत्याधिक धेरै र सर्वसाधारण जनसमुदाय भन्ने बुझाउछ ।

उपरोक्त दुइ शब्द ता र माङ मिलेर बन्न दमङ तामाङ' शब्दले प्रवेश क्षेत्र नाका वा द्वार वा राज्यको सीमा क्षेत्रमा बसोबास गर्ने अत्याधिक धेरै जनसंख्या भएको जाति अथवा सर्वसाधारण जनसमुदाय भन्ने बुझाउछ । यथार्थमा तामाङ जातिको बसोबास नेपाल तथा तिब्बतका सिमा क्षेत्रका हिमालय पहाड तथा मल्लकालदेखि काठमाण्डौंको मल्ल सकवानपुरका गेन अदि पृथ्वीनारायण शाहले गोर्खा राज्यको विस्तार गर्न पहिलको शक्तिशाली राज्यहरुको सिमाना र विशेष काठमाण्डौ उपत्यकाको चारैतिर वरिपरिका डाँडाहरुमा घना आबादी रहकाले पनि तामाङहरुलाई प्रवेशद्वारको वा नाकाको जातिको रुपमा लिँदा अन्यथा नहोला । त्यसैले अन्वेषकहरुले तामाङ जातिलाई बुझाउन एकलाका प्रयोग गरिआएको शब्द *मुर्मी* जसको अर्थ सिमाना प्रवेश क्षेत्र वा प्रथम उत्पत्ति आदिम जाति वा भूमिपुत्र, आदिवासी जातिको रुपमा चित्रण तथा व्याख्या विश्लेषण गरको पाइएको छ । त्यसैले तिब्बती भाषाको 'ता' र 'माङ' दुई शब्दबाट बन्ने तामाङ शब्दको अर्थ तिब्बती क्षेत्र भन्दा बाहिरको बहुसंख्यक मानव समुदाय भन्ने नै बुझाउछ यसलाई नेपालको जनगणना-२०६१ को तथ्याकले पनि स्पष्ट पारेको छ । तामाङको जनसंख्या प्रतिशतको आधारमा सबै भन्दा धेरै छ हेर्नुहोस् तालिका १ ।

གྱ་མི་ སྒྲུབ་རེ་ ཁ་ཤང་ ཆོག་ལ་ ཐྱོར་ལོ་

चिनीया भाषामा *तामाङ* को अर्थ

तिब्बती भाषामा मात्र होइन तामाङ शब्दसंग मिल्दोजुल्दो शब्द चिनियाँ भाषामा पनि पाइन्छ तामाङ भाषा चिनियाँ भाषा जस्तै तानयुक्त भाषा हो तर तिब्बती भाषामा तान पाईदैन

तत्सर्ष तामाङ आलिलाई बुझाउँने तामाङ शब्दको *ता* र *माङ* शब्दलाई चिनियाँ भाषाको ता र माङ शब्दसंग दाँजेर हेर्न सकिन्छ। यसरी हेदा ती शब्दहरुले दिने अर्थ *तामाङ जातिको* कला संस्कृति, प्रकृति व्यवहारसित अत्यन्त निकट र सान्दर्भिक पाइन्छ यसको लागि *तामाङ* शब्दका रुपसंग मिल्ने चिनियाँ शब्द *ता-मीङ* དྲ་མིང་ लाई लिन सकिन्छ चिनियाँ भाषामा *ता मीङ* དྲ་མིང་ को अर्थ ta-ming/ the great mung dynasty अर्थात चीनको *महान मीङ राजवंश* ता असल लामा मतका बौद्ध धर्मका गुरु खाडखापालाई चीनमा आमन्त्रण गरी लामा बौद्ध धर्मको प्रबर्द्धन गराएका थिए।

या ता र मीङ/ དྲ་ མིང་ (महान राजवशलाई बुझाउने चिनियाँ

तिब्बती राजा र तामाङ वंशावली

तामाङ जातिको बाह्र तामाङ र अठार तामाङको छुट्याउने तथा तामाङ जातिमा समाजको उत्पत्ति बारे पनि अलग्गै वंशावलीहरू जसको नाम माथि नै उल्लेख भइसकेको छ तामाङ लिपि (गेमर लिपिमा) अंकित्को पाइन्छ। यी लिखित तथा अलिखित तथ्यको वर्णनमा तामाङ जातिमा जोडेर तिब्बत र तिब्बती राजाहरुको उल्लेख गरिएको पाईदैन।

यीनै तामाङ जातिको वंशावलीहरुमा नेपाल खास क्षेत्रको बाहेक सिगो तिब्बत राज्य र धर्मराज साङचेन गाम्पाका बारेमा कति वर्णन वा उल्लेख गरिएको पाइदैन। तामादहरु मध्ये नै साङचेन गाम्पोका *छोदाछढी सैन्य तामग* भएको भए तापनि विभिन्न तामाङ थरहरुले आ-आफ्नै रजाउने उल्लेखगर्दा मोङचेन गाम्पो र उनका वा आगमन उत्पत्ति स्थल तिब्बतको बारेमा केहीनै नभनेको हुनुपर्ने हो तर छैन्।

उदाहरणको लागि "मुगु ग्याल्पाको मोलवान बन गयी ग्याल्पा, छीप्वन ग्याल्पा तेन" भनेर आफ्नो रजाउने थरको उल्लेख गरे भै तिब्बत र मोङचेन गाम्पोको बारे केही न केही त उल्लेख गरिएको हुनु पर्थ्यो तर छैन। तामाङ वंशावलीहरुमा साङचेन गाम्पो र उनको राज्यप्राप्ति तामाङहरुले मनपर्ने गरी बनाउने र तामाङ बाहेक नेपालको अधिवासी तो भन्न कुरा नै तामाङ जातिको देवनागरी लिपिमा लेखिने तथा मुद्रण गर्ने पुरानो पुस्तक 'तम्बाकाओरिग ब्लअी रीठीम' मा समेत पाश्चात्यले पनि उल्लेख गरिसकेका छन्।[11]

स्कटल्यान्डका विद्वान Alexander Macdonald ले पनि तामाङ शब्दले बोध्याएको भनेका छन्। उहाले यदि विनीहरु तिब्बतबाट आएको भएमा साङचेन गाम्पाकाबारेमा आफ्नो वंशावलीमा केही उल्लेख हुनु पर्थ्यो तर छैन। त्यस्तै तामा बाट तामाङ बनेको होइन भन्ने आफ्नो विचार राखेको छ[12]

(८)

तामाङ्ग शब्दको सिद्धि र अर्थ

तामाङ्ग अर्थात् मन्दु तुक्का मान्छे ।

अर्थात् आगाडि ।

होला ।

ཏཱ་མག་བཱཊ་ ཏཱ་མཱཌ་ སྐད་ཆ་ནས་ ཏཱ་མཱཌ་ སྐད་ཆ་ཡིན།

तामागबाट तामाङ शब्द बनेको होइन

माथि नै चर्चा भइसकेको ཏཱ་མག་ 'तामग' शब्दको मग बाट मङ हुने कुनै आधार देखिदैन मगबाट माङ तर्कनकन शब्द निर्माण प्रक्रिया अनुसार तामगबाट तामाङ हुने सम्भावना छैन। किन भने अरुभन्दा आफ्नो समाज भएर आफ्नो शब्दहरुको एक अर्कोमा सम्बन्ध रहको हुन्छ। तामाङ र तिब्बती भाषामा ग ध्वनीबाट ङ ध्वनीमा परिवर्तन भएको अन्य रुपहरु पाइदैन। यस ग ध्वनी क वा ङ ध्वनीमा रुप बदलेको पाइन्छ। जस्तै नाकी = नासी = नार्सी पुङ्गनमा पाइन्छ। त्यस्तै 'ड' ध्वनी न भएको पाइन्छ जस्तै- दुवान्चा को न्यान्वा, डामको नास तर ग बाट ङ भएको पाइदैन त्यसैले तमगबाट तामाङ बन्न कठिन छ

ཏཱ་མཱཌ་ དཔེ་ཚོགས་ཨེ་ཏིཧཱས།

तामाङ र तिब्बती संस्कृतिमा भिन्नता

तामाङ र तिब्बती भाषा एउटै परिवार भित्र पर्ने भएपनि भएकोले पारिवारिक आधीयता लिए बापत अन्य कुरा भाषाको व्याकरणीय संरचना र चरित्रमा भिन्नता छ। यदि मौलिक वेशभुषा संस्कार संस्कृत चारदाम धुन्दा मौसी जस्ता रीतरीतिहरु मग कुनै पनि छेउ भिल्दैन उदाहरणका लागि तामाङहरुको महान चाड ल्होछार र तिब्बती ल्होछार बुद्ध जयन्ती पर्वको लिपि तिथिमा भिन्नता छ। तिब्बतीहरुको ज्योतिष परम्पराको अध्ययन गर्ने हो भने उनीहरुमा प्रचलन ल्होछार परम्परा पाँचौ दलाइ लामाको उदयपछि मात्र राज्यस्तरबाट मनाउन आरम्भ भएको हो, तर तामाङहरुले मानी आएको परम्परा करिब ४००० हजार वर्ष पहिलादेखिको हो। त्यसकारण तामाङ ल्होछार तथा बुद्ध जयन्ती तिब्बती भन्दा भिन्दै तिथि र मितिमा हुन्छ। तामाङ जातिमा भएका ताम्मा प्रथा तामाङले घरमा कुने तरकारी घरमुना नुगाहरु सुरकाम, घलंक (गला गानो) मगराने प्रथा जो पूर्वक भूटानदेखि नेपालको पश्चिम हुम्ला, कर्णालीसम्म पाइन्छ तर तिब्बतीहरुमा पाइदैन त्यसैले तामाङहरु माङचन गाम्पाको सेना या सैनी भएको तथा तिब्बतीहरु नै हुन् भन्ने त्यस्तो कुनै गन्ध तामाङ समाजको संस्कार संस्कृति र परम्परामा पाइदैन। तसर्थ तिब्बती घोडाचढी सैन्य तामागबाट तामाङ भएको हुइन भन्ने बुझ्न तिब्बती संस्कृति र तामाङ संस्कृतिलाई नजिकबाट भिल्नेको लागि यस्तो गाह्रो पर्दैन।

ཕྱི། མངའ་རིས་སྐྱིད་ཁང་ཁ་དཔའ་ཆས།

मगरलाई तिब्बती घोडाचढी सेना भनिदैन

सिल्ला वा घोडाचढी सेना कै कुरा गर्ने हो भने मगर जातिलाई पनि तिब्बती भन्नु पर्ने देखिन्छ तर भनिएको पाईदैन तिब्बतीहरु हामीले कराङ भनेर चिनिने देशलाई माङयुल भन्दछन् । त्यस माङयुल अर्थात केरोइमा एउटा सैनिक किल्ला छ जसलाई तिब्बतीहरु "मगर" མངའ་སྒར་ mang sgar/a military fort in mang Yul भन्दछन् । ° यस अर्थमा नेपालको मगर जातिको ऐतिहासिक र व्यवसायिक पेशा पनि सेना पनि हो , किन भने नेपालमा गोरखनाथ पल्टन मगर जातिको बाहुल्यता भएको छुट्टै बताईन नै छ, त्यस्तै ब्रिटिस र भारतीय गोर्खा पल्टनमा पनि । तर मगर जातिको उत्पतिमा तिनीहरुलाई मोटरुन गाम्पाको चौन्त वा तामग वा तिब्बती सेना भनिएको सुनिदैन ।

मगरको तुलनामा तामाङलाई सेनामा भर्ति नै लिदैनथ्यो त्यसैले साङचेन गाम्पाको युद्धमा भएका सैन्य तामझामलाई तामाङ भए भन्ने आधार शून्य हो । किन भने बहुसंख्यामा रहेको तामाङलाई तत्कालीन शक्तिशाली तिब्बत र चीनको मदत पाएमा मिगौं नेपाललाइ अधिनमा पार्न सक्ने देखी चतुर मल्लराजा र पाछाका गोर्खालीहरुले पनि तामाङ समुदाय र तिनको भाषा संस्कृतिलाई चरम दमन उपेक्षा घृणा गरेका थिए ।

गाईको मासु खाने संस्कृति भएका तामाङ जातिलाई गाईको मासु खान नपाउने र उपत्यकामा आउन नपाउने प्रतिबन्ध लगाइएको थियो भन्ने कुरालाइ विदेशी लेखक म्याकडोनाल्डले पनि उल्लेख गरेका छन् । यो तथ्यले नै स्पष्ट हुन्छ कि तामाङहरुलाई गोर्खा राज्यको विस्तारपछि नामाभाट भन्ने घृणा र हेयको संज्ञा तामाङको चिनारी स्वरुप दिइयो ।

° A Tibetan English Dictionary by Sarat Chandra Das Page No 958, Delhi-996

लाङदार्माका हत्याउरी आइका भिक्षुहरु भन्ने सम्बन्धमा

तिब्बतका राजा लाङदार्मालाई मारेर भागि आउने लामा भिक्षु हरु तामाङ भएको भन्ने भनाई तिब्बती इतिहासमा पाईदैन किन भने लाङदार्मा तिब्बतको तेश्रो महान धार्मिक राजा त्रिरान्पाचनका (TRIRALPACHEN-806-84. A D) का मातिला दाजु हुन। उनीहरुको ५ दाजुभाई मध्ये दुईजना बाल्यकालमै मृत्यु भएको थिए। जेठो लामा गेलोङ भएकाले। जब सन् ८१५ मा उनका पिता साङ्गेनालगको मृत्यु भयो। लाङदार्मा अधर्मि नास्तीक भएकै कारण उनन पाउन भएको राजसिंहासनमा चालाक मन्त्रीहरुले उनको भाइ त्रि-रालपचनलाई बसाए। त्रिरालपचनको मृत्यु भएपछि भने लाङदार्मा ६ वर्षमम्म तिब्बतका राजा भएका थिए। उनको दुईवटी रानी थिए र दुवैको एक एक जना गर्भस्थ राजपुत्र थिए। लाङदार्माको मृत्यु पश्चात मन्त्रीहरुको झगडाले मन्त्रीहरु दुई क्षेत्रमा विभाजन भए। तिब्बत राजकुमारहरुको दुई अलग अलग राज्यमा विभाजन भया। त्यसपछि त तिब्बत झन पनि टुक्रामा विभाजन भएको थियो।

त्यस बेलादेखि पाँचौ दलाइ लामा सन १६४२ राजा नहुँदासम्म तिब्बतमा धर्मानुशासन रहन तथा राजनैतिक अस्थिरता रहेको थियो। तिब्बती इतिहासमा लाङदार्माको अत्याचारबाट विस्थापित भएका वा उनको हत्याबाट भागेर नेपाल पसेकै कुरा भेटिएको छैन तसर्थ त्यो कुरो गलत हो (हेर्नुहोस A Brief History of Tibet-1997) तर लाङदार्मालाई मारेर भागेर आउने वा उनको अत्याचारबाट विस्थापित भएर नेपाल पसेका तिब्बती नामा भिक्षुहरु नै पछि तामाङ भएका हुन् भन्ने अनुमान केही लेखकहरुले अधिमारका छन। तर तिब्बती इतिहासमा पाईदैन। यो अनुमान अधिसारिनुको कारण ल्हासादेखि मुनितिर र नेपालको सिमाना केराङ भन्दा माथितिरको भूभागमा बस्ने तिब्बतीहरुको भाषा र केहि संस्कारहरु तामाङहरुसंग निकट एवं मिल्दोजुल्दो भएकोले हुनसक्छ। यही कारणबाट धेरै इतिहासकार तथा लेखकहरुले तामाङ आफ्नाई साङ्घन गाम्पोको घोडचढी सेना तमरु अपभ्रंस भएर तामाङ शब्द उत्पत्ति भएको हो भनेर अनुमान गर्दछन्। तर नेपालमा तामाङहरुको उपस्थिति त्यो भन्दा धेरैने भएको इतिहासले देखाउँछ।

बरु तिब्बतमा त्यो अत्याचारी राजा लाङदार्माको पुनर्जन्म रुप आउन सक्ने भयले आफ्नाई लाङदार्माको जस्तै रुप कालो जिब्रो भएको र टाउकोमा सिङ्ग नभएको देखाउन तिब्बतीहरु अभिवादन गर्दा निहुरिएर शिरको टोपी फुकाल्दै, जिब्रो निकालेर देखाउने चलन हालसम्म पनि कतै पाइन्छ।

ञ' ञम'घ्'

याम्बु (काठमाण्डौ/काठमाण्डौ उपत्यका/नेपाल)

Yam bu–Kathmandu/Kathmandu Valley/Nepal

तामाङ जातिका तामाङभाषामा काठमाण्डौलाई याम्बु भनिन्छ । गोर्खाका पृथ्वीनारायणले राज्य विस्तार गर्नु पहिले काठमाण्डौ उपत्यका बाहिरका तामाङहरुले सिगो उपत्यकालाई नै याम्बु भन्ने गर्दथ्यो । गोर्खा वा खसभाषामा याम्बुलाई नेपाल भनिन्थ्यो । गोर्खा राज्य विस्तार गरी बनेका हालका भूपालाई नै गोर्खा अधिराज्य नभनी विकसित काठमाण्डौ अधिराज्यलाई बुझाउने गरेकाले गर्दा नेपा र खसभाषा गोर्खा मा नेपालबाटै नेपाल अधिराज्य नामाकरण भएको हुनाले तामाङ भाषामा याम्बु भनेपछि त्यसले नेपाल भन्ने बुझाउँछ र खस भाषामा नेपाल भनेपछि तामाङभाषीहरुले याम्बु भन्ने बुझ्दछ ।

खासगरी काठमाण्डौलाई बुझाउँदा याम्बु शब्दको प्रयोग गरिन्छ । याम्बुलाई तामाङहरु *यम्बु याम्बु यम्पु येम्पु, याम्पु याम्बुनीङ* पनि भन्नेगरेका छन् । काठमाण्डौलाई तामाङ भाषामा याम्बु भनेर नामाकरण गरिएको पाउनुले यो उपत्यका तामाङहरुको पनि प्राचीन तथा ऐतिहासिक थलो रहेको कुरा पुष्टि हुन्छ ।

तामाङ भाषामा याम्ब शब्दको उत्पति, इतिहास, प्रयोग र याम्बु भित्रको अन्य स्थानका तामाङ नामहरु निम्न अनुसार पाइएका छ ।

[illegible]

याम्बु शब्दको उत्पत्ति

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [

आवरी-बुहयाऽ-बुऽऽखाऽबुवाट थाबु

फाबा आमग्याइने उपत्यकाको तमाङको पानी मुरुङ मकवानु उबरा माटाको समतल र उब्जनीको दृष्टिकोणले सर्वोत्कृष्ट भूमि बन्दा । मानव बस्तीका लागिपनि उबरा भूमि खेतीयोग्य निमाण हुने बान्दा । पौराणिक पुरातात्त्विक प्रमाणहरूले पो उपत्यकामा प्रथम आबाद गर्ने मानिस जातिले भएको बताइएको छ । यसबाट अनुमान गर्नसक्ने आदिम मानव तामाङ जातिले हुन् भो कुरा सिन्धुसभ्यता मध्यएसियाको अभिलेखहरूमा पनि तामाङ शब्दको प्रयोग पाइएकाले पनि तामाङ जातिको यस्तु कालखण्डदेखि नै उपत्यकासंगको सम्बन्ध रहेको देखाउँछ ।

तामाङ भाषामा काठमाडौंको नाम हाइन उपत्यकाको मुख्य भुभाग पाँचै शहरको नामाकरण भिन्नाभिन्नै छन् । अनेक शब्दरूप नेवार भाषामा पनि मिल्दछ । तामाङ भाषामा पानीलाई हरुङ तथा थानीलाई र मल्हुरुवाई खोपोङ भनिन्छ । यो बाहेक उपत्यका भित्रका *आमाचा, फुलचा पुन्चा* आदि पनि तामाङ भाषाको नाम हो । यी नाङ्ग तामाङ भाषाकामा जा थो पाव मतलब् बनको अर्थ्यो उच्च उचो स्थान भन्ने बुझाउँछ ।

यसरी नै यहाँका जनसिदान उपत्यकाको शहर तथा भूमिहरूको नाम आफ्नो भाषामा नामाकरण गरेका छन् । यस्तो नामाकरण जहाँ उन जातिको बाहुल्यता रहेको स्थानहरूले भाषामा यसैको इतिहास सबय पाइन्छ । यहाँ केहि मात्र भूमिहरूको चर्चा गरौं

कान्तिपुरी उपत्यकाको भुभाग हुन्छ । समतल हुनुका साथै यहाँ भरपर्दो पानी लाग्ने खानेपानीका स्रोतहरू छहरा, मुहान, साझा धारा आदि पाइन्छ । यहाँ खेति योग्य भूमि धेरैमात्रामा छ । तामाङ भाषामा थानलाई बु भनिन्छ अर्थात् बु बु भनेको पानी लाग्ने सर्वोत्कृष्ट उबरा भूमि भनिन हो ।

उपत्यकामा पर्याप्त पानी उपलब्ध हुन धेरै खेतहरू रहेको हुनाले *गागबु, खुसीबु, लुबु, बलम्बु, सैबु, पैबु* आदि नामबाट नै थाहा पाउन सकिन्छ । यसरी धेरै खेत भएकाले यो भूमिलाई नेवार भाषा बकम-बु भनेर भनेको हुन सक्छ, नेवार भाषामा माछा नभएर काठमाडौं नजिक बुढीगण्डकी तिरको नेवार बस्ती भएको नालिक ककनीतिरको तामाङ भाषाबाट पनि यसकालाई धेरै नै बुझ्न सकिन्छ । यसरी *बक्का बु - बक्का बु* भन्दा भन्दै बम्बु याम्बु भाषा भन्न थाले भन्ने तामाङ बुढापाकाहरूको

कारणबाट भुनिन्छ ।

यसैगरी नै बुढीगण्डकी बिद्युत् आयोजनाको तामाङ्गहरू उपत्यकातर्फ फराकिलो अवतरण उच्चाउ दिने क्रममा क्षेत्रको अर्थमा ह्याङ्बु हयाङ् बु भएको ठाउँ भएकाले शहरमा किनमेल क्षेत्र-विस्तार गर्न आउँदा नाम थाहा नहुँदा ह्याङ्बु भन्ने शब्दमा पछि यही ह्याङ्बुबाटै पश्चिमपछि *याङ्बु याङ्बु* भन्न थाले र यसैबाट शब्दको रूप बदलँदै वाम्बमाम भन्न थालेका हुन ।

मेरो विचारमा पनि उपत्यकामा प्रवास्त क्षेत्रहरू भाषाकर्मले नै ह्याङ्बु फर किनो क्षेत्र। ह्याङ्बुना-बु ह्याङ्बुला बु हाम्रो क्षेत्र तथा थक्को-बु ठूलो क्षेत्र, ह्योमह्याम्बा-बु मार्सीलो मोटो पुरुष क्षेत्र आदि शब्दहरूबाट नै उपत्यका वा काठमाण्डौको नाम तामाङ भाषामा याम्बु रहन गएको हो ।[17] किन भने मार्थि वर्णन गरिएको नागह्रद र त्यसको सवारतमा तामाङ भाषामा नाग साङ् लु वा ला लु र सप्तेनाई पृथ्वी भनिन्छ ह्याम्बु तामाङ भाषाको लिम्बूली भाषा निकट शब्द हो यहाँ लिम्बूली भाषामा बु ले पुरुष बालक वा राजकुमार बुझाउँछ । तसर्थ ह्याम्बुले नाग राजाको पुत्र वा मत्स्य राजाको पुत्र भन्ने बुझाउँछ अर्को उपत्यका तथा स्वयम्भूको उत्पत्तिका वर्णनहरू तथा वंशावली पनि मल्लकालमै रचिएको हो । त्यसैले ह्याम्बु शब्द १२ औं- १४ औं शताब्दी बीचमा प्रयोगमा आएको शब्द हो, भने त्यो भन्दा पुरै शताब्दी अगाडी नै उपत्यकामा तामाङ शब्द याम्बु सन १०३९ गोपालवंश श्रेष्ठ म टा ने स १११७ मै भेटिएका छ त्यसकारण उपत्यकाको भौगर्भिक तथा ऐतिहासिक प्रमाणहरूको आधारमा तामाङ भाषामा बु क्षेत्र बुझाउने शब्दबाट तामाङ भाषाको याम्बु काठमाण्डौ अञ्चलेको नेपाल बुझाउने शब्दको जन्म भएको तथ्य पनि उत्तिकै बलियो रहेको छ ।

उपत्यकाका नाम तामाङ भाषामा मल्लकाल पूर्व नै याम्बु भन्ने पाइनुले उपत्यकामा तामाङहरूको अस्तित्व त्यो समयमा प्रबल रहेको सङ्केत दिएको छ । भने अर्कोतिर तामाङ इतिहासकारहरूलाई तामाङ जातिको इतिहासको बारेमा खोजी गर्न अझै मल्लकालदेखि पूर्व उत्तर लिच्छवि काल भनिएका ऐतिहासिक कालको गहिराइसम्म पुगुपर्ने मार्ग-दर्शन गराइदिएका छन् ।

---

[17] अभिलेखहरू सङ्कलन- तामाङ भाषाका याम्बु नेपालका बु २२ २३, खण्डेलो वर्ष २ अङ्क- १२ २३ नेपाल तामाङ सेवक सङ्घ १९९२

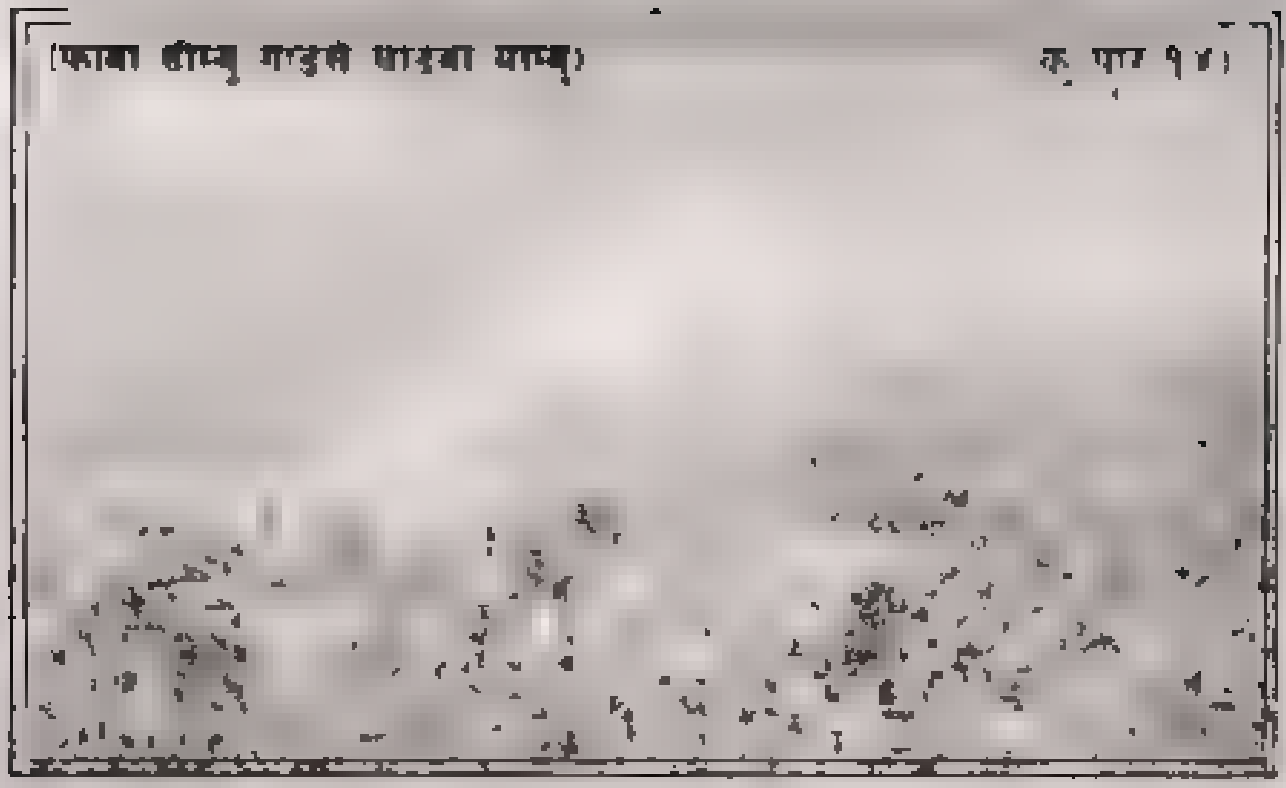

ङ) थेक्पु घुम थम्पु

थेक्पु बाट याम्बु

याम्बु शब्दको उत्पत्ति सम्बन्धमा पाश्चम १ नम्बर क्षेत्रमा तामाङहरूमा अति भिन्नै मत पाइन्छ। उनीहरूका अनुसार याम्बुको अर्थ शहर हो पहिले नुन लिन तिब्बतको केरुङ अथवा मकवानपुरको भिमफेदी पुग्नु पर्दथ्यो , त्यसै कैलाँमात्रामा आफ्नै गाउँमा बुनिन्थ्यो। घातुका साँझा बतनहरु प्राय आफ्नो गाईवस्तीमा नबन्ने भएकोले जिन उत्पत्यकाका नै आउनुपर्थ्यो । उपत्यकामा सुगा लगायत धातु माटाका भाँडाकुँडा बन्थ्यो। त्यहाँ तामाङ भाषामा नुगालाई येन र भाँडाकुँडालाई थ भन्दछन्। काठमाण्डौ धातुको अर्थ येन र पु जिन धातु भन्ने हुन्थ्यो त्यो शहरक अर्थ कामको निम्ति आदिनथ्यो। उनीहरु येन र पु पाउने ठाउँ भएकाले उपत्यकालाई येन्पु भन्ने गदथे। यही धन्पु नै थम्पु हो भन्ने गदछन्। यस्तै अर्को उदाहरण- तामाङहरु अहिलेको बिगौली बजारलाई पनि पहिले बिगौली भन्दा नभै खाम मोपु भएकाले त्यो बजारलाई आफ्नो भाषा मन्दा अर्थ 'खामकी छोइरी नीवा' सोपु बजार भा आये भन्दछन।

यसप्रकार जहाँ जसरी नाम रहन गए पनि याम्बु भन्ने शब्द तामाङ भाषाको तत्कालिन काठमाण्डौलाई र हालको काठमाण्डौ उपत्यका अनि नेपाल भनेर बुझ्नुपर्ने आज भन्दा हजारौ वर्ष पहिलेदेखि प्रयोग भैआएको कुरा उपरोक्त कथनबाट स्पष्ट भएको छ।

याम्बु शब्दको ऐतिहासिकता

तामाङ भाषाको स्थान सङ्ग्रा नाम। याम्बुको प्रयोग ऐतिहासिक दृष्टिकोणले तामाङ शब्द भन्दा धेरै पाइको छ। नेपालमा तामाङ शब्द १८ औं शताब्दीको अन्त र १९ औं शताब्दीको आरम्भतिरनै मुख्याङ क्षेत्रमा जातिवाचक शब्दका रूपमा प्रयोग भएको पाइएको थिया भने तामाङ भाषाको याम्बु शब्द त्यो भन्दा पनि पुरानो देखिएको छ। याम्बु शब्दको इ.पू. ४१६ मा जन्मिएको एक एन सिलेने १९८८ ६ मा थानेका प्रथम राजा नाठी सङ्ग्रबेको दरबारको नामाकरणमा प्रयोग भएको छ जो स्वयं नेपाली पहेंलु त्यसपछाडि हाल पनि याम्बु साङ्ग्रेने भनिन्छ। यसलाई हेर्दा याम्बु शब्द २५०० वर्ष अघिदेखिनै प्रयोग भइ आएको छ। यसले तामाङहरूको इतिहास पनि त्यतिनै पुरानो हुन सक्ने अनुमान लगाउन गाह्रो पर्दैन। यसलाई १० औं शताब्दीपछि याम्बुशब्दको प्रयोग व्यापक भएको तथ्य काठमाण्डौ उपत्यकाका भौगिएका विभिन्न शिलालेखहरूको हरफमा निरन्तरतासँगै पुष्टि भेटिन्छ।

'यो शब्द खास गरेर सन् ९०५०तिरको २८५१ १६ सालदेखि अधिकांश शिलालेखहरूमा प्रायः गरिएकोले पाइएको छ भने अन्तिम पल्ट राजा जयप्रकाश मल्लको समयमा स्थापना गरेको अभिलेखमा समेत य शब्द प्रयोग भएको भेटिएको छ। काठमाण्डौमा स्थापना गरिएकेका अभिलेखमा श्रीयम्बु श्री महालक्ष्मी याम्बु भूमौ याम्बुक्षेत्रमा जस्ता तामाङ शब्द प्रयोग भएको पाइएको छ।' अझ एउटा दुइटा मात्र शिलालेखमा होइन दशौं शताब्दीपछि काठमाण्डौमा जोत पनि अभिलेख छ त्यिनहरूमा प्रायः जसो सबै तामाङ भाषाका शब्दहरू प्रयोग गरिएकोले छ।[18] तामाङ भाषाको याम्ब शब्दले पनि तामाङ जातिको प्राचीनता र ऐतिहासिकतालाई प्रमाणित गरेको छ भने काठमाण्डौमा तामाङहरूको उपस्थितीको प्रमाण दिएको छ। नेपाली इतिहासले स्पष्ट पार्न सकेको याम्बुक्षमा र याम्बुभुमा को अर्थ तामाङ भाषामा लाग्दछ याम्बुक्षमाको अर्थ चारैतिर डाँडापरि र याम्बुभुमाको अर्थ भुइँमुनि खाल्डो पर भएको जस्तो भन्ने लाग्दछ जसले गर्दा यी अभिलेखित याम्बु क्षेत्रमा तामाङहरूको प्रधुत्व रहेको अनुमान लगाउन सकिन्छ।

[18] डा. जगदिशचन्द्र रायीको "लिच्छवि कालका काठमाण्डौ उपत्यकाका याम्बुको स्थान" शीर्षकमा भएको रेखिन्छ याम्बुभन्ने शब्दलाई तामाङहरूसँग ठोकिएकोमात्रको आधार पारेर मात्र भाषा शास्त्रलाई यसले कुन दिशातर्फले सम्बोधन गरेको छ। यो कुरालाई स्पष्ट पार्नेक्रममा पनि पाइएको । ई १९९१ मा प्रकाशित एकजना विद्यार्थीमध्ये याम्बु अन्तरगत जातिलाई कुल नेवारीको भाषालाई ई १८४४ को प्रकाशनले देखाएका याम्बु अन्तरगत जातिलाई। काठमाण्डौ उपत्यका सम्बन्धीत शोधपत्र २०४१ पृ. ६१०। -भाषाका बोध स्थितिगत छाप सिद्ध गर्नेबाहेक तामाङहरू सम्बन्धी नेपाल सम्बन्धी १९१७ सङ्ख्याका ८ शुक्लाम्बरका संसार्थ मा इकाईमात्र भेटिएका भाषाको तामाङहरू सिद्ध उपत्यकाबाट होइन अन्य पनि भने नेवारहरू हुनुपर्ने नेपालीमा अनुवाद ।

३ ཨམ་བུ་ཚིག་ཅ་ཚོད་པ། याम्बु शब्दको प्रयोग

तामाङ भाषाको मौलिक नाम शब्द याम्बुको प्रयोग कहिलेदेखि भयो भन्ने स्पष्ट नभए पनि याम्बु शब्द तामाङ वंशावलीहरूमा उल्लेखित स्थानहरूसम्म प्रयोग भएको पाइन्छ । तिब्बतको ल्हासा नजिक याम्बुलाखाङ भनेर शिगात्सेसम्म पनि याम्बु शब्द प्रयोग भएको पाइएको छ । पश्चिममा काश्मिरदेखि पूर्वमा दार्जीलिङ, सिक्किम, अरुणाञ्चल प्रदेश, ब्हाटानसम्म पनि याम्बु स्थान नामशब्दले नै काठमाण्डौलाई चिनिन्छ । नेपालका अधिकांश तामाङसमूहका जातिहरु धकाली मनाई, ल्होप गुरुङ, शेर्पा हयोन्मो लप्चा भोटिया आदि जातिहरु पनि काठमाण्डौलाई चिन्न याम्बु शब्दकै प्रयोग गर्ने गरिएको पाइन्छ यी आदिवासी जनजाति समुदायहरूमा याम्बुशब्दले काठमाण्डौलाई मात्र नबुझाएर सिंगै नेपाल बुझाउँछ पनि याम्बु शब्दको प्रयोग भएको छ जस्तै नेपाल शेर्पा सघलाई बुझाउँछ *याम्बु शेर्पा चीछोग* भन्न गरिन्छ ।

४ གླེ་ཆོག་ལོ་རྒྱུས་ཐེབ་སྟངས།

ग्ले (घले राजा) शब्दको उत्पति र प्राचीन इतिहास
(Origin & History of gle=ghale/KING)

तामाङ राजा र अधिराज्यका ग्लेमा ग्याल्साको कुल गर्दा ग्ल शब्दबाटै जान्नु रामो हुन्छ । तामाङ भाषामा राजालाई ग्ल भनिन्छ [19] तिब्बती भाषामा *ग्याल्पो* भनिन्छ । तामाङ भाषामा ग्लेको शासन क्षेत्रलाई ग्लसा भनिन्छ भने तिब्बती भाषामा ग्याल्सा भनिन्छ । तामाङ जातिको वंशावलीमा ग्ले, ग्याल्सा, ग्याल्पो शब्दको प्रचुर प्रयोग भएको पाइन्छ । तामाङ भाषाको ग्ल शब्द खस भाषीहरुले तामाङ भाषाको *ग* ध्वनीलाई *घ* उच्चारण गर्ने भाकाले *ग्ले वा ग्लेबाट महाप्राण भई घल* भएको हो ।[20] ग्लेलाई खस भाषि बाहुन क्षेत्रीहरुले हाच्याएर *तामाङ ग्ले* तामाङ राजा, नभनी *घलेभोटे (राजाभोटे = भोटेराजा,* भन्ने गरिन्थ्यो ।

19-तामाङ भाषामा राजालाई ग्ले भनिन्छ । घले शब्द यहि ग्ले शब्दबाट व्युत्पति भएर बनेको हो । *"तामाङ भाषाको नुवाकोट जिल्लाको संक्षिप्त इतिहास"*, (The king is called 'gley' in Tamang Language The word 'ghale' has been derived from gle A short history of Nuwakot.) Bomtang Doc.-1994.

20 *अरुण वोम्जन थोकिन्दो बम ७ पृष्ठ ४४ को नं ७ बमोजिम दिवंगत ज्ञानमणिका बमसहारु ।* तामाङ वंशीय भाईहरु मौखिक प्रकार स्वर स्वर तथा व्यञ्जन व्यञ्जन स्वर स्वर नेपालीमा भनिएजस्तै तामाङ शब्द ग्ल लाई ग-ले बनाए । यही ग्ले शब्दबाट भाषा घले बन्न घलो ।

दो ग्ले शब्दबाट ग्ले र खाडबाट *ग्लेखाङ* बने र सा *ग्लेङ* अर्थात *तामाङ राज्य* बुझाउने शब्द निर्माण भएको छ । ग्लेङीम, ग्यान्हीप राज्यको निरन्तर तथा विस्तार भने हुन्छ ।

'पश्चिम एक नम्बर क्षेत्रमा तामाङ ग्ले राजा हरुले स्थापना गरेको तामाङ प्रागैतिहासिक कथनहरुमा (Tamang Prehistoric Story) पाइन्छ : यी भूभागहरुमा प्रथम मानव बस्ती बसाल्ने स्थानीय भाषामा नाम्पा घुवा, सीमाङ फेवा वु देवा अर्थात आदि वा मानव समुदाय (Oldest Inhabitants) पनि भनिन्छ । ती भूभागहरुमा पाइने सम्पूर्ण गाउँहरुको नाम, खोला नाला, डाँडा हिमाल, सम्पूर्ण वनस्पति आदिको नाम तामाङ भाषा मै भएको पाइन्छ । तामाङ भाषामा राजालाई ग्ले 'ग्ले' भनिन्छ भने यहाँका तामाङ बस्तीहरुलाई ग्लेःधले राज्य वा तामाङ आधिराज्यका रुपमा चिनिन्छ । यी तामाङ राजाहरुको ग्लेहरुको सन् ६४० ई तिर पनि स्वतन्त्र राज्य थियो । चुन बला तिब्बतको राजा स्रोङचेन गाम्पोको नेपालकी राजकुमारी भृकुटीसग विवाह भएको थियो ।[21]

सन् १६०६ मा राममाह गोर्खाको राजा भएपछि उनले आफ्नो २७ वर्षे राज्यकालमा राज्यविस्तारको क्रममा पुल्ल ग्ले चाहरु ग्ले बुल्लानलाई मार्ग बार पाकेपी, स्याली र १८०० खोला राज्यहरु गोर्खाराज्यमा गाभको थिए । यसमा पुरानो पश्चिम एक नम्बरको सम्पूर्ण भूभाग हालको मुगाकोट जिल्ला र रसुवा जिल्लाको आधाजस्ता क्षेत्र पर्दथ्यो, जुन नेपाल याम्बु, फिर्पेप र तिब्बत राज्यहरुमा जानबाटो महत्वपूर्ण नाका थियो । तत्कालीन यो क्षेत्र अर्थात डाँडा इलाकामा *डोरी दाम* ग्लेका राज्य थियो । यो तामाङ ग्लेको राज्य पनि १४९८ देखि १६३० सम्मको गोर्खाली आक्रमण पछि गाघामा गाभिएको थियो *थमरुल शाक्य बोमजाङ हुक-सन् १९९४* । तर पनि पश्चिम १ नम्बरको केही भागमा भए भूपालशाहको पालासम्म तामाङ ग्लेःग्ले राज्यको अस्तित्व रहेको कुरा सन् १७३९ ग्लभोटेहरुसग युद्ध[22] भएको कथनले सबल मिलेको छ ।

---

[21] थमरुल शाक्य- पुर्व मोरंगको संक्षिप्त इतिहास बोमजाङ हुक- सन् १९९४

[22] यो युद्धलाई डोभद शेर्पाहरुले १७३९ मा ग्ले थर पौजुले खेज भोटे राजाको सेना अर्थात स्थानीय तामाङ ग्लेराजाहरु नरभूपाल शाहको सेना बीच विवाद वा युद्ध भएको कुरा उल्लेख गर्दछन् तथा हेक बहादुर भेषुले नृपलस्टको ऐतिहासिक स्रोतबाट २०१४ नामक पुस्तकमा हवाल दिएर आफ्नो पुस्तक Order In Paradox, Introduction to South Asian Edition को पृष्ठ XIII.मा उल्लेख गरेका छन् ।

भोट भोट बर्मीज भाषाको न ज ह. ह ब्रह्मपुत्रको बाटो नेपालको सम्बन्ध ब क ह ब भर्मीज भोजपत्र हुन्छ तथा सम्बन्धसम्बन्धी ग्लेमलाई ग्लेमलेनीभाषामा सम्बन्धित स्थानीय ग्लेमलाई भाषे ग्लेमलाई भोजपत्र भाषा ग्लेमलाई भोजपत्र भाषा ग्लेमलाई भोजपत्र भाषा

तत्कालिन तामाङ ग्ले राजा।हरुको विहेवारी।कुटुम्बेरी तामाङ राजघरानामा नै हुने गरेको भटिएको छ। तामाङ जातिमा विभिन्न गोत्रको पारिवारिक उपधरहरु हुन्छन्। त्यसलाई तामाङहरु बेत् (स्वांग /सगोत्रीय) भनेर छुट्टाउँछन्। तामाङ र जिघरानामा भित्र यस्तो विभिन्न गोत्रका वा हुँकाका ग्ले।घले=राजा वंश पाइन्छ। जस्तै १. कुखुरा भैंसी र गोरुको मासु नखाने *सुरत ग्ल, स्याल्दाङ ग्ल* र *ग्याजारोङ ग्ले* २। कुखुरा, गोरु भैंसी र बोकाको मासु नखाने *नामसिङ ग्ल* (३) मात्र गोरुको मासु नखाने ग्लेहरुमा *दाम्के, गोम्जा* (बोडजो) र *इमान ग्ल* छन्। यस्ता तिन समूहका ७ गोत्रीय तामाङ राजा।ग्ले।हरु रहेका छन्।

तामाङ ग्ले।घले=राजा।ले राज गरेको क्षेत्रको तामाङ भाषामा ग्ल (ग्यल्बो वा राजाहरुलाई भिन्दै आदरवाची, राजभाषा समेत प्रयोग भएको पाइन्छ। जस्तै: ग्ले राजा।ले भन्नु भयो भन्नु पर्दा "ग्लेचे काटोन्जी" "ग्लेचे छ्यान्जी" (राजाले भोजन ग्रहण गर्नु भयो)। यस्तो आदरवाची राजभाषाहरु प्राय: लोप हुने क्रममा छन।

मापि वर्णन गरिएका बाहेक तामाङ ग्लेहरु अन्यत्र पनि तामाङ बस्तीहरुमा रहेका मौखिक इतिहासहरुमा पाइएको छ। यी ग्ले राज्यहरु रहेको विभिन्न स्थानमा अझै ग्लेहरुको ग्यल्खाङको भग्नावशेषका रुपमा रहेका छन्। जस्तै: रुम्बा ग्ले नुवाकोटको ककनी रहीसाँङ ग्ले रामछापको दोरम्बा ताल्जुमा बल या दोङ ग्ले काभ्रेको तेमालमा, अधीवा ग्ले धादिङको सेमजोङमा आदि र ग्ले थरका तामाङहरु अझै आफुलाई तामाङ जातिको राजवंश राजाको सन्तान श्रेष्ठ (उच्च तामाङ भनेर दावी गर्ने गर्दछन्।

८८ जोङ Zong Head quater or Capital City

तामाङ राजा र अधिराज्यको कुन गढ वा जाइ शब्द समासमा प्रयोग भएको पाइन्छ । तामाङ गने र बस्ने ठाउँ सबै स्थानहरूमा जाइ रहेको हुन्छ । जाइ शब्द तिब्बती भाषामा पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । तिब्बती शब्दकोश अनुसार जाइको अर्थ सदरमुकाम, राजधानी निश्चित वस्तु वा कही न कहीको लागि प्रसिद्ध प्रदेश क्षेत्र इलाकको जाइ हो । तामाङ गलमाहरूको खाजी गढ जाइ भएको पाये इलाकामा राजा र तामाङ राज्य भएको मौखिक इतिहास पाइन्छ । तामाङ भाषामा पनि जाइले राज्य प्रशासन सञ्चालन गर्ने केन्द्र भन्ने बुझाउँछ ।

फिराल इतिहास भन्ने पुस्तकमा इमानसिं घेम्जाङले जाइको अर्थ कतै दरबार र कतै गढ भनेका छन् । तेर प्राचीन तामाङ जातिका बस्ती तथा प्रदेशहरूमा अनानतै बस्ती टाकुरोमा जोङहरू रहेका छन् । तामाङ भाषामा टुप्पो, वा उचा स्थान बुझाउने चा शब्दको जो र वा अर्थिकाहरू पाइन्छ । तार्पान त्री सबैक खम नेपाली भाषामा अध्याउँदो *शिर सिरान माथिल्लो टुप्पा उच्च अग्लो* आदि अर्थ लाग्छ । प्राचीन तथा पुरानो राजाको दरबार आवास तथा राजधानी रहने स्थान प्राय अग्लो जा वा जाइहरू मै रहेको पाइन्छ । त्यसलाई तामाङ भाषामा घोङ जोङ भनिन्छ । घोङ्न तामाङ भाषामा उचो अग्लो तथा घनाछो स्थान भन्ने बुझाउँछ । त्री घोङ वा जाइहरूमा बस्नेहरूलाई बुझाउन पदा गाल्जोङपा सेमजोङपा लामजोङपा, हेन्जोङपा भनेर पुराना तामाङ भाषामा पाइन्छ ।

तिब्बती भाषामा नेपालका काठमाडौं, सिक्किम र भारतमा बस्नेलाई उनीहरू रोङजोङपा अर्थात रोङ देशका 'राजधानीवासी' भन्दछन् । यस्ता जाइहरू भएको स्थानहरूमा राजधानी पनि तामाङ बस्तीको नाम सिने जोङहरूको नामबाट रहेको तामाङ जातिका प्राचीन बसोबास क्षेत्रहरूमा पाइन्छ । जस्तै - धादिङ जिल्लाको सेमजोङ चिलिङजोङ बामलाङको जोङदीनी, सेल्करजोङ रसुवाको गाल्जोङ, हाकार जोङ गोरखाको सीम्जुङ सीमजोङ लमजुङको लमजोङ आदि ।

जोङ भएका उपरोक्त क्षेत्रहरूमा अधार्यारि तामाङ जातिका बस्ती पाइन्छ । तामाङ अधिराज्यहरूको खाजीगढ पनि जाइले राजधानी, प्रदेशको केन्द्र राज्यको विभिन्न प्रशासन सञ्चालन केन्द्र भन्ने बुझिन्छ । उदाहरणार्थ गलहरूले आफ्नो गलमा शासन सञ्चालन गरेर । धादिङ जिल्लाको राजाउमा भुजीमा बामीमा राजाको राजधानी थियो र राज्याङवो' गलबाप गाल्जोङ राजदरबार थियो । त्यहाँ अझै भग्नावशेषहरू देख पाइन्छ ।

९. ग्रोङ वा रोङ(गुरुङ) शब्दबारे

(GRONG or RONG / GURUNG)

तामाङ भाषामा ग्रोङ वा रोङले गुरुङ बुझाउँछ । प्राचीन तामाङ क्षेत्रमा गुरुङलाई छुट्टै जाति भनेर लिईदैन । माङ युल अर्थात तिब्बतको करोङ अर्थात लाङ्गी, लाप्साङकार्पो (गणेश) हिमालदेखि दक्षिण, बुढी गण्डकिदेखि पूर्व, त्रिशूली गंगादेखि पश्चिम र दक्षिणमा यी दुई नदीको दोआबदेखि माथिको क्षेत्रमा तामाङहरु गुरुङबाहेक छुट्टै जाति मान्दैनन तामाङ भित्रकै एउटा उपनाम वा उपथर *ग्रोङ* समूहको रुपमा लिइन्छ अर्थात यहां *ग्रोङ* वा *रोङले* गुरुङ बुझाउँछ ।

यो उपनाम वा उपथरलाई स्थानीय तामाङ भाषामा 'वाओ' भनिन्छ । तामाङ समाजमा उपनाम वा उपथर गर्दा ग्रोङ र रोङ राख्न पाउने तामाङ थर हरुलाई दुइ समूहमा छुट्याएका हुन्छ । यो प्रथा अझै पाईन्छ । त्यसमा एक थरी, लामा पढन हुने समूह अर्थात लामाकोन्यो कूलमान्ने थरहरु जस्तै *योन्जन, लोप्चन, ब्लेन्देन, घोथेन, स्योङथेन वम्जन* आदि र अर्को लामा पढन नहुने समूह अर्थात लामा कोन्यो बाहेकका कूल मान्ने थरहरु जस्तै - *ङीम्डङ, ङीम्डङ, माप्चा, बल, दोङ, वाङ्जिबा, गोले, बच्यु, ह्रीसीङ, मोक्तान, पाखरिन, ब्लान* आदि । तर हिजोआज सबै थरकाले बराबरी लामा पढने भइसकेका छन् । पहीलेको पश्चिम १ नम्बरका तामाङ बस्तीहरुमा ठिटौलीमा यस्तो वाओ(उपनाम) राख्ने प्रथा व्यापक रुपमा पाइन्छ ।

[illegible] [illegible] [illegible] [

[illegible]

---

[21] [illegible]

ཨ་སུར་མེ་ཀྱི་སུལ་མེ **मुर्मी वा मुल्मी**

(MURMI OR MULMI/PEOPLE OF THE BORDER LAND/THE FRONTIER)

तमाङ जाति र तमाङ भाषालाई बुझाउन १८ औं शताब्दीको आरम्भदेखि १९ औं शताब्दीको मध्यसम्म मुर्मी शब्द तत्कालीन अन्वेषक, लेखक इतिहासकार हरुले प्रयोग गरेको पाइन्छ । तमाङ जातिको इतिहास उत्पत्ति बारेमा जान्ने यो शब्दको अर्थ जानी राख्नु उचित ठानी त्यसको अर्थबारे चर्चा गरिएको छ ।

यो मुर्मी संज्ञावाचक शब्दलाई हयामील्टनले १८०३-३, हडसन्ले सन १८४७ तिर, ल्यसैगरी अर्ज पीयर्सनले १९५९, टायर १९७२ म्याकडोनाल्ड १९८९ तिर आफ्नो अन्वेषणमा तमाङ जातिलाई बुझाउन मुर्मी उल्लेख गरेका छन् ।[24] यो मुर्मी शब्दको अर्थ सिमानाको छेउछाउ बस्ने जाति भनेर अहकल काटिएको पाइन्छ कसरी *मुर्मी* रहन गयो भन्ने सन्दर्भमा थ्रसाङ निवासी विद्वान जस योन्जन घासीका अनुसार तत्कालीन समयमा अन्वेषकहरुलाई भाषिक समस्याले गर्दा अन्यजातिले तमाङ जातिलाई बुझाउने जातीय नाम उनिहरुले प्रयोग गरेको हुन सक्छ भन्ने भनाइ राख्नुहुन्छ ।

यसलाई स्व इमानसिं चेमजोङको नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित लेप्चा भाषाको शब्दकोशमा *मुर्मी* शब्दको अर्थ *"मुर्मी = तामाङ"* उल्लेख गरि

[24] तमाङ जाति पेज नं २७ र २९ हेर्नुहोस्

संकेत गरेका छन् ।[36]

[illegible]

[illegible]

[illegible

[illegible] मुन्सी [illegible] [illegible] [illegible]

४. गेट काली (प्रवेशद्वार/प्रस्थानद्वार)

(GATE, DOOR OF ENTRY OR ADMISSION & OUT)

गाउँ, बस्ती, शहर वा सुरे राज्य र राज्यलाई चारैतिरबाट पर्खालले घेरी एक्स वा निस्कने ढोका बनाएको हुन्छ, त्यस ढोकालाई तामाङ भाषामा कानी वा ग्युलमा भनिन्छ । बस्ती गाउँ बस्ती वा राज्यलाई पर्खालले घेर्ने र कानी(ढोका) बनाउने परम्परा चीनका पुरानो राज्यहरुमा पनि पाइन्छ ।

प्राचीन तामाङ राज्य, र गाउँबस्तीहरुमा प्रवेश स्थानमा एउटा प्रवेशद्वार अनिवार्य बनाएको हुन्छ जसलाई 'कानी' भनिन्छ । राज्य तथा बस्तीमा प्रवेश नाकाको रुपमा पनि कानीलाई लिएको हुन्छ । प्राय कानी(ढोका) सानो पाटीघर जस्तोनै बनाएको हुन्छ । सो कानीको भित्तामा रक्षा गर्ने देवी देवताहरुको मूर्तिहरु कुँदिएको हुन्छ । आजभोलिको कानीहरुमा बौद्ध धर्म अनुसरको घाङ्का चित्रहरु कुँदिएको हुन्छ ।[28]

यही कानीलाई कतै कतै ग्युलमान पनि भन्ने गरिन्छ । तुवाकोट जिल्लाको ककनी भन्ने स्थान जहाँ रम्बा थरका तामाङ राजाले राज्य गरेको मौखिक इतिहास पाइन्छ । ककनीबारे पछि बढी चर्चा गरिने छ , त्यो ठाउँको नाम रसुवा जिल्लाका तामाङहरुको प्राचीन गीत अनुसार कारकानी *गट* काफ्नी र अनि ककनी भएको बुझिन्छ , यस्तै सिन्धुपलान्चोकको हाँस्यागु, धादिङ जिल्लाको जारनाङ, सेर्तुङ, बेराङ, नुवाकोटको बोमताङ, रसुवाको स्याफ्रु, गोल्जेङ आदि विगुद्ध तामाङ गाउँबस्तीहरुमा कानी वा ग्युलमानेहरु रहेका छन् । ग्युलमान भनेको *छ्योर्तेन वा चैत्य* सहितको ठिर्ने ढोका हो ।

---

28 ' A few hour later we reached risingo, the most important Tamang village of the area and the home of several learned Tamang Lamas. Past a mani wall,bearing long row of tablets with Tibetan inscriptions, we came to free standing gate, also called KANI, the interior of which was painted with religious fresoces...." यो अंश Von furer Haimendorf-Exploratory Travels in High land Nepal.-1989 (जलवेखित पार्जिलिङबाट प्रकाशित हुने ऐतिहासिक पत्रिका "बोधि भावना" वर्ष-१ अंक-२ पृ १५ बाट लेखक हरिगन्धनलाल सिंहको 'ओरिजिन अफ तामाङ')

ཏ་མང་ཡུལ་ཐུང་གི་ལོ་རྒྱུས། तामाङ जातिको उद्गम

THE ORIGIN OF TAMANG

तामाङ जाति नेपालको सबै भन्दा पुरानो जाति हो । 'तामाङ ऐतिहासिक कालको विषयमा कुनै ठोस प्रमाण नपाइएकोले भोट जाति(तामाङ कहिलेदेखि नेपालमा बस्दै आए भिन्ने ठोकुवा गर्नु भने गाह्रो छ, तर भोट जाति नेपालका आदिवासी हुन् भन्ने चाहीं प्रमाणको कुनै अनिकाल छैन्' *(सिनालाम तामाङ-पुल्छेन २०३३)*। तामाङ जातिको उत्पति तथा तामाङहरुको आगमन सम्बन्धमा हालसम्म विभिन्न विद्वानहरुले गरेको ऐतिहासिक विश्लेषण तथा तामाङ जातिले ओगटि राखेको भूभागहरु र सभ्यतासम्म कतादेखि र कहाँ कसरी फैलिदै आए भन्ने सन्दर्भ उपलब्ध मौखिक, लिखित वंशावलीहरु, भौगोलिक क्षेत्रादिको अध्ययन तथा विश्लेषणको आधारमा उद्गम स्थलबारे निम्न अनुसार संक्षिप्तमा वर्गीकरण र चर्चा गरिएको छ ।

(१) पाषाण युग वा ३० हजार वर्ष पहिले, (२) मङ्गोल वा जङ्गोल वा जाङ क्षेत्र

(३) बुढी गण्डकी र त्रिशूली नदी बीचको भूभाग, (४) तामाङ वंशावली अनुसार ।

तेश्रो अध्याय

ཏཱ་མང་ཡུ་ བབ་རས་ ཐེག་ ཐུང་རས་

तामाङ जातिको उत्पति

३ पुरातत्व सम्बन्धी दृष्टिकोण

पाषाण युग वा इ.पू. ३० हजार वर्ष पहिले
(PRE HISTORIC STONE AGE)

तामाङ जातिका उत्पत्ति र उद्गम् इतिहास केलाउँदा आज भन्दा २५ वर्ष अगाडि रसियन प्रागैतिहासिक पुरातत्ववेद हा एनातोली याकोब्लभ हेटेन्कोको योगदानलाई महत्वपूर्ण मानिन्छ । हा हेटेन्कोको नेतृत्वमा भएको १५ जनवरीदेखि २४ मार्चसम्म-१९७८ मा बोन्नी तथा उत्खननबाट प्राप्त पाषाण हतियारको तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषणले इ पूर्व उत्तरकाल ३० ००० वर्ष अगाडि नै मंगोलहरु मंगोलियाको गोबीबाट चीन, तिब्बत हुदै हिमालयको काख काठमाण्डौको उत्तरतर्फ आबादी बसाल्ने आदिम मंगोल मूलका मानव जाति तामाङहरु नै हुन भनि अनुमान गरेका छन् ।[29] यथार्थमा पनि तामाङहरुको काठमाण्डौ उपत्यकाको चारै तिर घना आबादी रहेको छ । उपरोक्त तथ्य बाहेक तामाङहरु यति नै बेला यो क्षेत्रमा आएको थिए भन्नेबारे नेपालको लिखित इतिहासले केही बताउन सकेको छैन । तसर्थ यो भूभागको प्रमुख आदिम जाति मूलवासी, आदिवासी तामाङ मंगोलहरु नै हुन भन्ने कुरा उत्खननबाट प्राप्त प्राचीन मध्य पाषण युगका सामाग्रीहरुले प्रमाणित गरेका छन् ।

उपरोक्त कुरालाई मगाल वंशी महाचीनबाट काठमाण्डौ उपत्यका आउनुभएका बोधिसत्व महाबज्रयोगी र उहाँका शिष्यहरुले उपत्यकाको सरोवरको पानी आफनो

---

[29] हेनुलेप्चा जगदम्बालाल श्रेष्ठ,माप प्रज्ञा- नेपाल राजकिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान २०३८ ।, जगत माल गमे- हाम्रो समाज एक अध्ययन, लेखक प्रकाशन२०३९, नेपाल र ऐ उद्दृ परशुराम तामाङ तामाङ जाति वि स २०५९, पृ २२-२३, ऐ ऐ उद्दृ पुरुष बल तामाङ, तामाङ घेर बोन वर्ष-मार्च १९९४,

प्रज्ञादण्ड राल्डी (खड्ग) द्वारा कारेर सरोवर (रोखरी) सुकाएर बस्ती बसालेको वंशावलीको कथनले पनि प्रथम आबाद गर्ने जाति मंगोल नै हुन, भन्ने बुझाएको छ। यस कुरालाई इतिहासकारहरुको स्वीकारोक्तिले पुष्टि मिलदछ।[30]

मञ्जुश्रीको यो अनुकम्पा प्रति श्रद्धा, भक्ति र विश्वासको प्रतीक तामाङहरुले संस्कार र बस्तीको रक्षार्थ प्रज्ञादण्ड राल्डी आफ्नो घरमा गाढ्ने लुङ्दरको टुप्पोमा राख्ने गरि आएबाट पनि उपत्यकामा पहिलो बस्ती बसाल्ने मंगोल तामाङहरुनै थिए भन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ।

त्यसैले उनीहरुले उपत्यकालाई आफ्नै भाषामा याम्बु नाम राख्यो त्यतिमात्र नभएर उपत्यकाको बस्तीहरुको नाम तामाङहरुले नै भक्तपुरलाई खोपोड ललितपुर पाटन लाई हेराङ(योलोङ) अनि काठमाडौंलाई याम्बु नाम राखे कै नामबाट नेवार हरुले क्रमस यँ काठमाडौं, खोप वा खोप(भक्तपुर), अनि यल ललितपुर राखेका हुन्।

त्यसैले यही रमणीय हिमालय पहाडी यो भूभागमा इ पू को मध्य पाषण युगमा नै मंगोलीयाको गोबीबाट तिब्बत तथा हिमालय हुदै वर्तमान भूभागसम्म आबादी बसाउने तामाङहरु नै हुन। अन्वेषक अधिकारीयसन महोदयले त्यसै भएर होला 'तामाङहरुलाई नेपालको सबभन्दा पुरानो बासिन्दा भध्य एक मानेका छन्।[31] तसर्थ तामाङ जातिको उद्गम या उत्पत्ति पाषाण युगमानै काठमाण्डौ उपत्यकामा भएको संकेतलाई पुष्टि गरेको छ। त्यसैले काठमाण्डौ उपत्यकाको प्रथम मानव आबाद गर्ने तामाङहरु नै थिए।

---

30. यसमा बन्देह छैन कि नेपाल उपत्यकाका आदिम जाति हिमालपारिका मंगोल नै थिए। को तथ्य मञ्जुश्रीकी उपर्युक्त आख्यानसित ठिक मिल जान्छ।" बाल चन्द्र शर्मा नेपालको ऐतिहासिक रूप रेखा २०३१ पृष्ठ-५७

31 जगदीशचन्द्र शर्मा हाम्रो समाज एक अध्ययन-२०३९- पृ

८ [illegible] आसाम का जातीय का आउ का आने प्रदेश

(JADAN PAN HIMALAYAN REGION)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] सगाउन सकिन्छ ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ཇ་བུ་ཐི་གཎ་ཀི་ དང་ ཏྲི་ཤུ་ལི་ གཎ་དི་ སྒང་ལས

बुढी गण्डकी र त्रिशूली नदी बीचको भूभाग

(BETWEEN BUDDHI GANDAKI AND TRISULI GANGGA)

तामाङ जातिको वास्तविक पहिचान दिने जीवीत र प्राचीन यथार्थको खोजी गर्न बुढी गण्डकी र त्रिशूली बीचको भूभाग उर्वर मानिन्छ ।

मोटको माङ थुल सीमाना उत्तरमा लाङ्गी, लाप्साङ कार्पोगम्बेग हिमाल, बर्पाक लाङटाङ लाराङलुरुङ आदि हिमालय शृंखलाहरु पश्चिममा बुढी गण्डकी पूर्व त्रिशूली गंगा र यी गंगाहरुको दोभानदेखि उत्तरको क्षेत्रमा तामाङ जातिको मौलिक वेशभूषाहरु सम्पूर्ण तामाङ क्षेत्रमा पाइने प्रकारका पाइन्छ र अन्यत्र नभएको मौलिक पहिरनहरु पनि पाइन्छ ।

अनि भाषागत रुपमा यहाँको तामाङ भाषाको मौलिक शब्दभण्डार अन्यत्रको भन्दा विशाल छ । यो क्षेत्रका तामाङहरुको संस्कार, परम्पराहरु अधिकत्तर एकै खालको छ ।

नेपाली भन्नु भए जस्तै जङ्गलको केन्द्रबाट लछेटिएपछि पूर्वसर्दै जाने क्रममा सामरिक र आर्थिक दृष्टिकोणले उपयुक्त यस भूभागमा तामाङहरुले अखडा जमाएको अनुमान गर्न सकिन्छ । कि त जङ्गलमा तामाङ आधिपत्य छदै त्यस भूभागसम्म

यहाँका तामाङहरु पुराना मएको साबित गरेको छ ।[39] किन भने यी क्षेत्रको तामाङ गाउँहरुमा अझै हिन्दूकरण वा अन्य जातिकरण भएको छैन ।

तामाङहरु हरेक क्षेत्रमा स्वावलम्बी भेटिन्छन् यहाँका तामाङहरु सुती तथा उनीका थुप्रै प्रकारका तामाङहरुले लगाउने लुगाहरु आफै बुन्दछन् । नेपाली लोक्ताको कागज बनाउने मकुण्डो खोप्ने डम्फू डमरु, ड्याङ्ग्रोहरु बनाउने भोयाका डोको, नाम्ला, थुन्से थुन्ने, मौलिक स्थानिय नेपाली आलु उत्पादन गर्ने, जडिबुटी संकलन गर्ने आदि काम आफै तामाङ्घनमा गर्दछन्

तसर्थ तामाङहरु यस क्षेत्रबाट नै कालन्तरमा गोसाईकुण्ड हेलम्बु तथा याम्बुको आटो हुँदै, सिन्धुपाल्चोक, मकवानपुर, काभ्रे, रामेछाप, सिन्धुली, दोलखासम्म फैलिए र त्यहाँबाट पनि विभिन्न कालखण्डमा विस्तारै पूर्वांतिर दार्जीलीङ, सिक्किम, असम, अरुणाञ्चल, भुटाङ बर्मासम्म फैलिए ।

---

39 *टोनी हागन नेपालको चिनारी हिमाल विशाल वि.स. २०४८ पृ.४८ "* तामाङहरुको मुख्य थलो काठमाण्डौ वरपरका क्षेत्र हुन् आजभोलि महाभारत श्रृङ्खला काठमाण्डौंका दक्षिणी भाग पूर्वी नेपाल र मध्यसमा समेत उनीहरुको बसोबास पाइन्छ । दक्षिण भाग तिर उनीहरु भर्खरै मात्र फरेका हुन् उनीहरुको मूल थलो गणेश हिमालको दक्षिण पाटोमा पर्ने पूर्वमा त्रिशूली र पश्चिममा बुढीगण्डकी नदीकीचको भाग हो । यहाँ होचो छाना र काठको काण्डा भएका तामाङहरुका परम्परागत घर देख्न सकिन्छ ।

गणेश हिमाल वरपरका क्षेत्रमा तामाङको परम्परागत संस्कृति धर्मसंग गाँसिन उनीहरुको शारीरिक बनोट पनि अन्यत्र भन्दा मौलिक रहेको छ यहाँका मानिसहरु स्पष्ट रुपमा मंगोल आकृति र बंदिलो शरीरका हुन्छन् दक्षिणतिरका बस्तीमा भने तामाङहरु अरुजातिसंग मिसिएकाले उनीहरुको जोड फेरिएको छ । उनीहरुले घरको शैली पनि फेरिएर भारोपेली नेपाली शैलीको भएको छ ।"

ཏ་ཧྲ་མང་རྒྱང་ཐེག་ཕ་རྒྱ

तामाङ वंशावली अनुसार

(ACCORDING TO GENEALOGY OF TAMANG)

तामाङ जातिको समाजिक इतिहासको मेरुदण्ड "ताम्वा" हो । जसले सदियौदेखिको अलिखित मौखिक तामाङ इतिहासलाई सहिरुपमा पुस्तौं पुस्तासम्म संरक्षण एवं हस्तान्तरण गर्दै ल्याएको छ । आजको तामाङ समाज र संस्कृतिको वाहक तथा जातीय पहिचानको संरक्षक संवाहक ताम्वा र उसको अन्योन्य मित्र अनि ज्ञानदेव डम्फु रहन पुगेको छ यी नै ताम्वा र डम्फुले कहँदै आएको स्थल तथा क्षेत्रहरु वास्तवमै तामाङका पिता पुर्खाहरुको आदिम उद्गम स्थलहरु हुन । किन भने यी स्थलहरु भनेको तामाङ जातिको पुर्खाहरु पुगेको पाइला टेकेका स्थानहरु हुन । त्यसैले तामाङ वंशावलीहरुमा साछ्या-नाम्छ्या तथा ठुड्सा बस्सा अर्थात आफ्नो उद्गम स्थलको रुपमा यी स्थानका नामहरुलाई पपूजन वा वर्णन गरिएको पाईन्छ । तामाङका तात्कयीय लिपिमा(लामा लिपिमा) दर्शो शताब्दीपछि लेखिएको अनुमान गर्न सकिने लिखित पुस्तकहरु 'ताम्वा काओंतेन, जीक्तेन ताम छ्योओ, हुओछेन् च्योगे, तामाङ च्युहनीला ठुड्सा ब्वसा' आदि वंशावलीहरु र ताम्वाहरुले कहँदै आएका काओंतानहरु अनि मानी व्राओं दोरा व्राओंहरुमा पनि तामाङका सन्तानहरुले बस्ती बसालेका तथा राज गरेका कुराको वर्णन गरिएको छ । यी मध्ये सबैभन्दा स्पष्ट

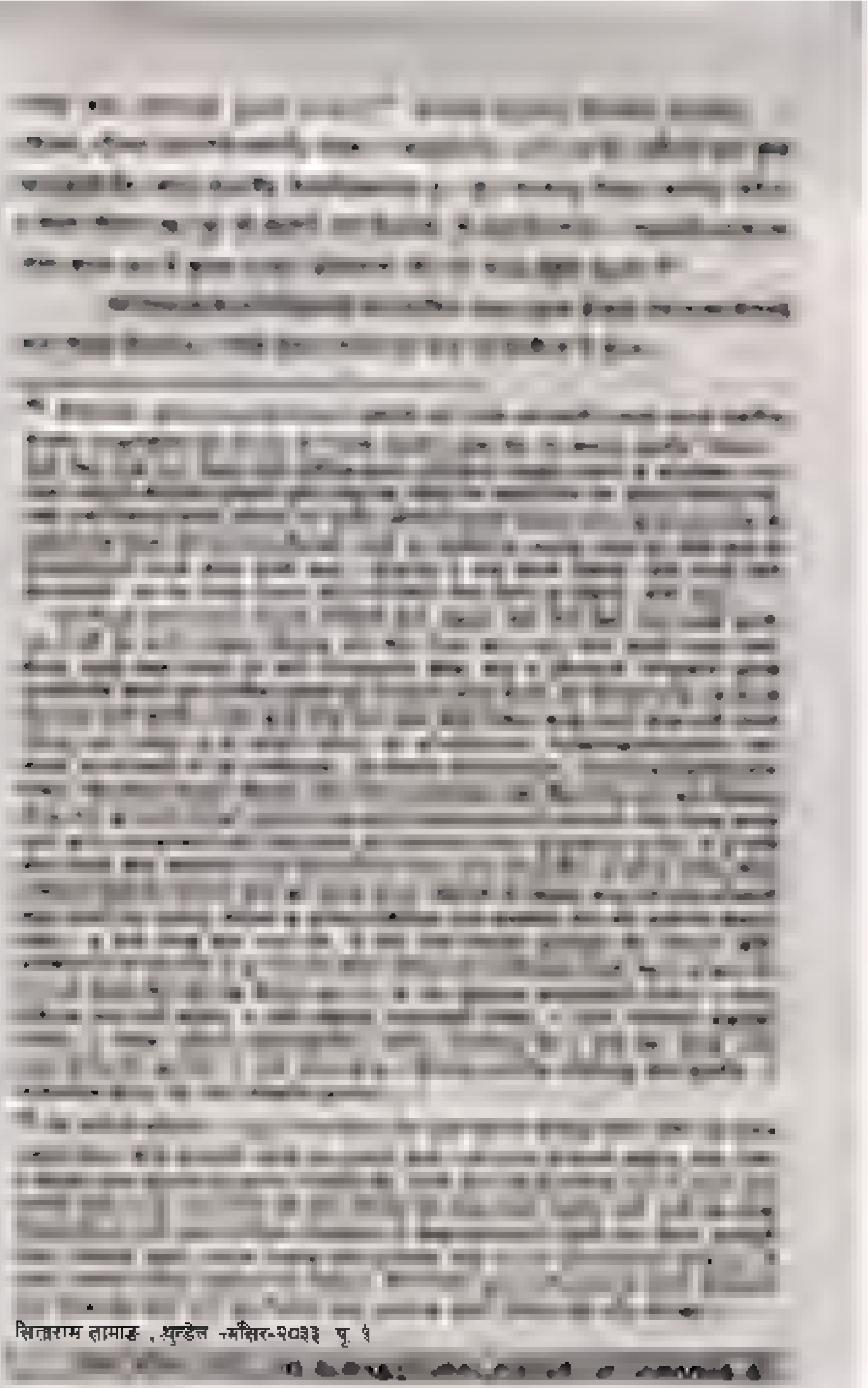

सितारामः तामाङ्ग , थुन्डेल -मंसिर-२०७३ पृ. १

[illegible] पाषाण युगे हतियारको मार्ग

[illegible]को नेतृत्व प्राद विश्व विद्यालयका पागैतिहासिक पुरातत्त्वविद डा एनातोली डाकोन्त्सेभ मेरेन्का को १५ जनवरी देखि ८ फाल्गुनसम्मको अवधिमा काठमाण्डौ उपत्यकाको उत्तर बुढानिलकण्ठको घाटी क्षेत्र बालीघाटमा र पण्डुत पोखरी गाँएको उत्खननमा प्राचीन पाषाण औजारहरु भेटिएको थियो उक्त प्राचीन पाषाण औजारहरु अनुसन्धान तथा विश्लेषणमा उपत्यकामा मानव मूलका पुरामानवहरु मगोलियाको गोबी मरुभूमि र हिमालय पार गरी आइपुगेको र यी मानव मूलका पुरा-मानव तामाङ जातिको अनुमान गरिएको थियो

यो कुरालाई तामाङ वंशावलीले पुष्टि गरेको छ। जिनभन तामाङ वंशावलीमा तामाङहरु मध्यएशिया मंगोलियाको गोबी मरुभूमि र, तिब्बत तथा हिमालयको सम्पूर्ण भागहरु हुँदैमा मंगोलियाका दक्षिणमा लड्डा बगेका पश्चिममा कश्मल कजिर्स्तान पेशावर पूर्वमा बंगाल, बर्मासम्म पुरेको वर्णन गरिएकोछ। लगभग ३० हजार वर्ष पहिले पाश्चात्यमा उपत्यकाका आदिपुरुषको पाषाण युग हतियार तथा मानव तामाङ वंशावलीमा उल्लेख भएको पाइएको छ भने पुरातत्त्वविदहरुले त्यो आदि मानव तामाङ भनेर भएको सम्पुष्टि गरेको छ। हेर्नुहोस् तथ्यमा एक अध्ययन पत्र

[illegible]
तामाङ वंशावलीमा जडान र थारचेन बुलमुक्तीजाथ)

तामाङ जातिको प्राचीन भूमि तथा सभ्यताको बारेमा अहिलेसम्म पढ्दा आएको सकेत १४ औं तथा १३ औं शताब्दीतिर त्यस भूभागमा एक्ला तामाङ समानतारिब अधिराज्यका आराध्य मुक्तिनाथ र मपाम मठिको छ। मुक्तिनाथलाई बाह्र तामाङको *टुकमा बल्यामा तामाङ थाप* थारचेन युन श्रीलान्वीह भनेरको छ। तसथ तामाङहरु मुक्तिनाथ क्षेत्रमा पूर्वीतिर्हासिक कालदेखिनै बसेको ऐतिहासिकतामाङ तामाङ वंशावलीले पनि पुष्टि गरेको छ। जो क्षेत्र तामाङ भूमि अहिले पूर्वमा मध्यभाग नै हो। अर्को कुरा यस क्षेत्रकका तामाङहरुलाई हुम्नी तामाङ भनेर भिनिन्छ।

यो क्षेत्र साझा भाषा धुम भाषी मंगोल मूलको तामाङ तमङ-तम् जातिको मुख्य बासस्थान हो। तामाङ वंशावलीले वर्णन गरेका वृत्तान्तमा हाल सम्पूर्ण तामाङ भूमि अहिले पूर्वमा पश्चिम काञ्चनडौंखि पूर्व बर्मासम्म र मंगोलियाका साथै उत्तरदेखि दक्षिण बंगाल खाडीसम्मको वा हिमाली पहाड पर्ने Pan Himalayan क्षेत्र उल्लेख भएको हुँदा यो भूभागको प्रथम बासिन्दा तामाङ जाति हो भन्ने कुरामा दुई मत छैन। यसले अहिलेसम्म तामाङहरुको उद्गम क्षेत्र हो भन्ने आधार लाई बल प्रदान गरेको छ।

[illegible] [illegible] [illegible] [

चौथो अध्याय

ཏ་མང་ སྐེ་ ཕེད་ ཀྱི་ལས་རྒྱུད་

तामाङ ज्ले(घले/राजा) र अधिराज्यको इतिहास

ཏཱ་དྲ་ཨང་གྱལ་པོའི་ལོ་རྒྱུས།

तामाङ अधिराज्यको इतिहास

(HISTORY OF TAMANG KINGDOMS)

तामाङ अधिराज्यहरुकाबारेमा मौखिक रुप बाहेक लिखित इतिहास विरलै पाइन्छ। तर तामाङ हुयुल्साहरुको भ्रमणको दौरानमा मैले मौखिक रुपमा धुप्रै तामाङ राजा र तामाङ अधिराज्यहरुको बारेमा सुनेको थिएँ। त्यसै आधारमा लेखोट तयार गरेको थिएँ। धेरै पहिलेदेखि नै यी सुनेका कथ्य तथा मौखिक तामाङ राजाहरुको इतिहासहरुका बारेमा एउटा सानो पुस्तिका तयार गर्ने थिएँ। सोही पुस्तिकाको छायाँ रुप तामाङ अधिराज्यहरुकोबारे विभिन्न पत्र-पत्रिका तथा पुस्तकहरुमा छरिएर रहेको र मुख्य मुख्य मौखिक इतिहासहरुलाई सक्दो, देखे, सुनेसम्मको निम्न अनुसार समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

(१) तामाङ से-मोनसेगिब अधिराज्य, (२) लार्चेन ग्ले:अबुराजा हुगराजा। जारनाङ (३) रुम्बा ग्ले, ककनी नुवाकोट (४) गहीसीङ ग्ले ताल्जु, दोरम्बा रामेछाप। (५) रीन्जेनदोर्जे बल ग्ले, तेमालकाम्रे (६) अुजोवा ग्ले, पश्चिम १ र २ नम्बर, धादिङ र नुवाकोट (७) गुल्मी ग्लेसा/ग्याल्सा, मकवानपुर (८) अन्य स्थानहरुमा तामाङ ग्लेना

८१. गोल्लोङ रसुवा

८२ हीस्यंगु, सिन्धुपाल्चोक

८३ बझाङनीहरुमा तामाङ ग्याल्साग्नेसा) र ग्याल्बो ग्ले)

ཨུས་དཔལ་ དུ་མང་ ས་མོན་ སེ་རིབ ཀུལ་ས

वल्लो मुस्ताङको तामाङ से-मोज, सेरीब उजेस/उज्याल्सा

(The Tamang Sen-mon-Serib Kingdom of Lower Mustaang)

तामाङ शब्दले तामाङ जातिलाई बुझाउने तथा ऐतिहासिकता पहन गर्ने हालसम्मको प्राप्त अभिलेखहरु पुराने १६ औं शताब्दीको ऐतिहासिक अभिलेख अनुसार तल्लो मुस्ताङमा से-मोन तामाङहरुई दबाउन मुक्तिनाथमा किल्ला बनाए तामाङ जाति पृ ३१ गुरुवाङका राजाका वंशावली अभिलेखमा ७ औंदेखि १६ औं शताब्दीसम्म सेरीब तामाङ अधिराज्य कायम रहेको उल्लेख गरिएको छ ।[42]

यो अभिलेखले तल्लो मुस्ताङ क्षेत्रमा त्यतिखेर शक्तिशाली तामाङ राज्य भएको संकेत दिएको छ । अहिलेका थकालीहरु जो आ-आफ्नो पारंपरिक पेशा तथा व्यवसाय छिनाइनु त्यसै बनाइ अरुको छुट्टै स्पष्ट छुट्टिने जात छैन तर भाषा धर्म तामाङसंग धेरै मिल्छ, त्यसैले थकालीहरु तामाङ नै हो भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । उनीहरुले राज्य गरेको थिए भने थकाली वा थकालीका थकाङ (तामाङ)को भाषाभाषी बौद्ध धर्म, चर तथा उपत्यकाहरु पनि मिल्छ । यी क्षेत्रमा उनीहरुले अन्यत्रका तामाङहरुझैं लामा बौद्ध धर्म अपनाएर बसेका छन । अनि यो क्षेत्रकोबारेमा आइ तामाङको वंशावलीमा काराङेन कुल मुक्तिनाथ का पुरोको वृत्तान्त छ । यी क्षेत्र वरपास अरु जातिका बासिन्दाहरुको तुलनामा तामाङहरुको बाहुल्यता भएकोले राज्य स्थापना गरे । अझ गहन अध्ययन तथा अनुसन्धानहरु त्यस क्षेत्रमा गर्न सकेमा थकालीको सन्दा धेरै उपलब्धिहरु सामिल गर्न सकने सम्भावनाहरु छ । किन भने मुस्ताङमा लिखित अभिलेखमा पाइएकाले त्यो क्षेत्रमा सेरुले परम्परा रहेछ भन्न चाहा हुन्छ । त्रे क्षेत्र यो ऐतिहासिक अभिलेखले तल्लो मुस्ताङमा तामाङ राजा तथा अधिराज्य भएको दावी कुरेना दिएको छ ।

---

[42] परशुराम तामाङ तामाङघोषि-२०६१ पृष्ठ ३१मा दिएका विवरण "मेही सालतीका पनि 'तामाङ' शब्द अभिव्यक्त भिडो भन्ने बुझिन्छ । ज्ञानेश्वर सिंजाली " १६ १५८८ १७६२ मे मगरी स्थानहरुका राजाको वंशावलीले सेखर राजा वुद्ध देखाएर अवधि १२६१ १३८ १२८० बीच राज्य गरेका थिए भनेकाले विभिन्नहरुको सूचि उल्लेख गरेका छन् त्यो सूचिका पाँचौं र छैठौंमा लिएर कुलहर थलिएका छन् तल्लो मुस्ताङको ठाउं वे क्षेत्र नजिकहरुमा दबाएर उनले सुरुमा सानोमात्रमा एउटा खानुन थिएका थकालीको सोलमाङ दबाएर उनले होल्योंमा ५० वर्षि पहले हुं भन्ने थिएका थकालीमा थकालीहरुमा १६८१७७० । त्रेक्षको अनुसार होल्योंमा 'लोंग' थकालीले होल्योंको पौराणिकमा भन्ने भएको माझ थाकाली थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु । त्यो लिखितीयमा थकालीहरुलाई पौराणी पौरी उल्लेख गर्ने ईसेड थकालीहरुका थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु थकालीहरु

३. ལར་ཆེན་ཕོ་ཅན་ཏེ་གུང་བོ་

लार्चेन चोथेन/लोप्चन ग्ले, जारनाङ ग्लेसा/ग्याल्सा

(THE KING LARCHEN CHOTHEN LOPCHEN OF JARNANG KINGDOM)

धादिङ जिल्ला स्थित जारनाङ गा वि स ले लार्चेन ग्लेको ग्लेसा(ग्याल्सा हो । एउटा तिब्बती इतिहासमा सन ८०२ इ मा गुरु पद्मसम्भवले राजा ठिसोंडदेउचनसग तिब्बत छाडेर अन्यत्र जाने इच्छा व्यक्त गर्नु भएपछि राजाले आफ्नो सम्पूर्ण भारदार हरु समेत पद्मसम्भवलाई माङ्युल अर्थात वर्तमान केराङसम्म पुर्याउनु आउनु भएको थियो । त्यहाँबाट गुरु पद्मसम्भव आफ्नो सहयोगिहरुको साथमा दुइ दिनसम्मको पैदल यात्रापछि जारनाङ (तिप्लीङ को लेक सिंगाला(सिंल्हा) पुग्नु भइ त्यहाँका राजा तथा एकहजार जना उपासकहरुलाई धर्मदेशना गर्नु भएको थियो (निंमाछिरिङ गोपा मुक्तागम्ब गच्छामि-पृ २३) यो वृतान्तले यो तामाङ अधिराज्य आठौं शताब्दीसम्म अस्तित्वमा रहेको सकेत मिलेको छ ।

ग्ले लार्चेन चोथेन (लोप्चन) थरको थियो । यहाँ विशाल जारनाङ ग्लेसा (ग्याल्सा) रहेको थियो . आधाजसो यो ग्याल्साको भूभाग वि स २०३१ सालमा गएको पहिरोले लग्यो । यहाँ एउटा प्राचीन गोन्पा छ । ग्याल्साको सिरानमा भएको ऐतिहासिक ताल पहिरोका कारण अहिले छैन । काठमाण्डौबाट यो ग्याल्सा पुग्न एक दिन मोटर मा र डेढ दिन पैदल हिंडेर पुग्न सकिन्छ । जारनाङ विशुद्ध तामाङ जातिमात्र

बगोबास रहेको ग्लेसा हो । जारनाडको लार्चेन ग्लेबाट मागहालमा त्यसभेगका थागाड सेतुङ, तिलीङ लाप्चेन, लापा, लाबु, ङी, तावाल, कुनाल आदि बस्तीहरू थिए । जारनाड पुगनु अगाडि दुगाको पहरा भएको बाटो भएर मात्र प्रवेश गर्न सकिन्छ । यो पहराको बाटोमा एउटा न्यायनिसाफ छुट्याउने द्वार रहेको छ भनिन्छ त्यो द्वारबाट जारनाड ग्लेसामा अपराध गरेर, अपराधीहरु पार गरेर जान सकिन्दैन । जसले गर्दा यो राज्यको सुशासनको महिमा छिमेकी राज्यहरूमा समेत चर्चा हुने गरेको भन्ने बताइन्छ ।

लार्चेन ग्लेलाई त्यहाँका तामाङहरुले "अबुराजा" भनेर पुकार्ने गर्छन्[43] । लार्चेन ग्लेलाई त्यहाँ तामाङहरुले "हुंगराजा" भनेर भन्ने गरेको पाइन्छ । जारनाड लगायत त्यस भेगको सम्पूर्ण क्षेत्रलाई "सेल्कर जोङ" भन्नेगरेको पनि स्थानीय तामाङहरुको कथन सुन्न पाइन्छ । बोराङ निवासी मार्का तामाङका अनुसार लार्चेन ग्ले जारनाड ग्लेसाको अन्तिम तामाङ ग्ले हुन । उनकै पालामा गोर्खाका राजाले गोर्खा राज्यमा गाभेको बताएको छन् उनको भनाईमा अनुमान लगाउँदा पृथ्वीनारायण राजा हुनु अगावै गोर्खा राज्यकोअधिनमा परेको थियो । तर पनि यहाँ धेरै पछिसम्म गोर्खाराज्यको वा अरु राज्यको शासन रहेको सकेत पाईदैन । बामताङ भेटिएका गोर्खा राजाको एउटा सरकारी सनदले जारनाङ तामाङ ग्लेसा पनि अझैसम्म गोर्खाले अधिन परेको अनुमान गर्न सकिन्छ

भनिन्छ, अधिकाश लाप्चेनहरु जारनाडबाट दुइदुइ र अनि त्यहाँबाट बामताङ, "लनजुङ, हाल चितवनसम्म पुगको बताइन्छ ।" कति त्यतैबाट रसुवाको गोलाङ, ब्राबल राम्चे हुँदै हालम्बु, मलम्चीबाट अझ पूर्वतिर लागे । जारनाङ लगायत त्यस क्षेत्रका तामाङहरुले जारनाङमा लार्चेन ग्ले भएको कथन गर्वका साथ वर्षौदेखि अहिलेसम्म बताउँदै आइ रहेका छन् ।

---

[43] अभिलषण तामाङ "मरहपुन्सा" २०५०, प्रकाशक नेपाल तामाङ घेदुङ्दा जगतबहादुर ल्हाङ्सुङ्, प न १ नुजि तामाङ थाकिप तथ्यकथ संग्रहका *क्षमा जारनाङदा ला ताजी ? लार्चेन ग्लेको ग्लेसाकोबारेमा लेखिएको छ ।*

३ रुम्बा वंशका राजा भएको ककनी राज्य नुवाकोट

(THE RUMBA KING OF KAKANI KINGDOM, NUWAKOT)

काठमाण्डौ उपत्यकादेखि २० कि.मि. उत्तर पश्चिमको अति रमणीय दृश्यावलोकन गर्न सकिने डाँडाबाट ककनी भनिन्छ। काठमाण्डौबाट पार्वतीकुण्डसम्मै जिपपुर, पाँचमाल ककनी रानीपौवा भन्ने ठाउँसम्म सवारी गएर-आएकाले दुइज-स्याङ्-थाङमन हुँदै रसुवागढी अन्त कतार भोटसम्म पैदल जाने व्यापारिक मार्ग हो। जो अद्यावधि प्रयोग भइरहेको छ। ककनीमा रम्बा वंशका तामाङ राजाले राज्य गरेको थियो भन्ने कथन ककनीका प्राय पाका उमेरका सबै तामाङहरूले सुनेका छन। रानी पौवा भन्ने ठाउँ निवासी स्व. नानसमान लामा ककनी गा.वि.स. का प्रधान हुँदा धेर वर्ष रम्बा राजाको दरबार रनवेदीमा रहेको भनाबजाबहरू भएको स्थान देखाएको बताउनु हुन्थ्यो। उहाँले बताउनु हुन्थ्यो राजा खुम्री गर्न पाए हुन्थ्यो भनेर खासी पनि राख्नु भएको थियो। उहाँ यद पहिले उहाँ स्वर्गीय हुनु भयो।

ककनीमा राम राजा राज्य गरेको कुरा तामाङ विद्वान सितारम तामाङले तामाङ जातिका इतिहास सम्बन्धी आफ्ना पुस्तकमा र तिलक बहादुर नर्जिन आफ्ना लेख तामाङ जातिको उत्पत्ति मा पनि उल्लेख गर्नु भएको छ।

ककनी नाम कसरी रहन गयो भन्ने सम्बन्धमा रसुवा जिल्लाका तामाङहरूले गाउने लोकप्रिय सम्धनी गीतमा " *छुयामाला गाइला काककानी धुइन्छ, थाम्बुरा ने-साम धुइन्छ* " अर्थात दक्षिण डाँडा को कोर मक्का कानी धुवाइन्छ तर काठमाण्डौका *सीढीहरू धाप्यो* भनिएको देखन पाइन्छ भन्न हुन्छ। गीतको यो वर्णन र ककनीमा राज्य भएको दर्शाउने छुयामाला गाइको "काककानी"को अपभ्रंश भएर 'काककानी' बाट ककनी रहन गएको कुरा सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ। ककबन तामाङभाषा आकारभन्त हुने भाषा भएकाले ककनी को उच्चारण 'काकानी' हुन्छ। प्राय मसान तथा थिरेर्या पुरानो राज्य वा बस्तीहरूमा पाँचौंर पखालढुंगा घरी त्यस्ता कानी पर्वत द्वार बनाएको हुन्छ। यस्ता उदाहरण नेपालका काठमाण्डौंका हनुमान ढोका कीर्तिपुर, गोरखा भक्तपुर साँखु आदि शहर वा पुराना बस्तीहरूमा देख्न सकिन्छ। तामाङ गाउँ स्याङ्बर्मी, आरनाङ, बारङ, बमताङ आदि स्थानहरूमा पनि रानी बनाएको छ। शासक जातिका इतिहासकारहरूले नेपालका शासकहरूको लिखित इतिहासमा यो कुरा लेखेका छैनन। तापनि 'ला मा' रानी पौवा भएका तामाङहरूका जिब्रामा रम्बा वंशका तामाङ राजाको ककनीमा राज्य थियो भन्ने मौखिक इतिहास नमासिने गरी अद्यावधि झल्किदै रहेको छ। कसैले पनि ककनीका तामाङहरूले रम्बा राजाको इतिहास कहिले आइसकेका रहन।

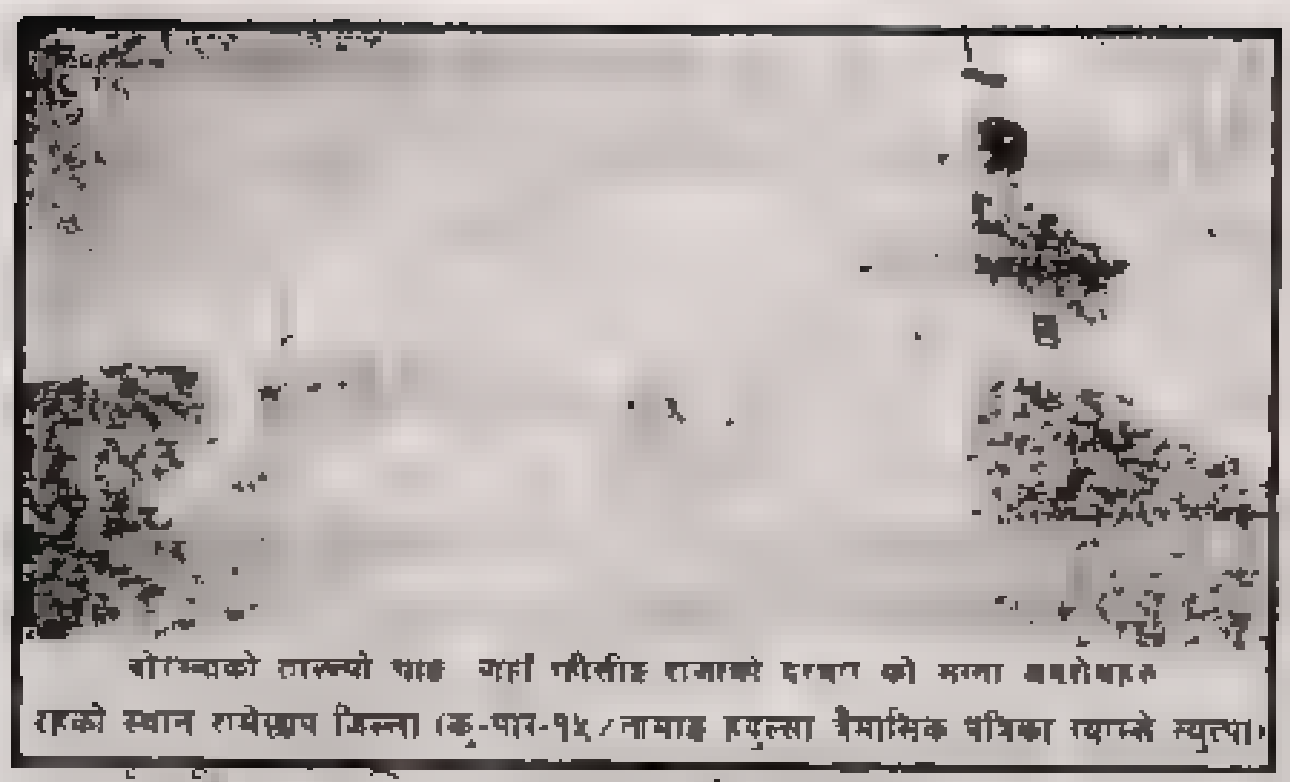

दोरम्बाको ताल्ल्यो भाइ यहाँ गहीसीङ राजाको दरबार को भग्नावशेषहरु
रहको स्थान रामेछाप जिल्ला (कु-पार-१५ / तामाङ हुलुस्रा वैमासिक पत्रिका खण्डले स्युत्पा।

८. ग्हीसीङ् थाप्ये ग्हीसीङ् अले, दोरम्बा ग्याल्सा, रामेछाप

(THE GHISING KING OF DORAMBA KINGDOM, RAMECHHAP)

रामेछाप जिल्लाको दोरम्बामा एउटा ताल्ल्यु भन्ने स्थान छ। यही स्थानमा ग्हीसीङ् थरको तामाङ राजाले राज गरेको मौखिक इतिहास दोरम्बाका तामाङहरु माझ अझै पनि सुन्न पाइन्छ। सुन्नमा माथ होइन ताल्ल्युमा ग्हीसीङ् भनेको गिसीङ् राजाको, दश तले ग्याल्खाङको भग्नावशेषहरु अझै देख्न पाइन्छ। माथे घोडाको तबला जस्तामा दानापानी ख्वाउने बथानहरु पनि छ। ताल्ल्युमा ग्हीसीङ् भने रहेका कुरा हुर्मीछेन च्याप्को तामाङ वंशावलीमा पनि उल्लेख छ।[44]

त्यस्तै कोलङोइङोइ वर्ष १ अंक १ असार सन १९९३, काठमाडौं मा प्रकाशित विद्यासागर योञ्जनको तामाङ भाषामा अनुदित लघु लेखमा "दोरम्बा नाम्मारी 'ताला च्युङ्री' दश तल्ला भन्ने ठाँउ छ। त्यो पहिले ग्हीसीङ् राजाको राज्य थियो। त्यहाँ राजाको १० तल दरबार थियो। अझै उक्त 'ताला च्युङ्री' दरबारको भग्नावशेष त्यहाँ छ। यो भग्नावशेष माथको डाँडामा छ्योलेनामाने। तथा ढुंगी पाटीहरु बनाएर कतिपय भग्नावशेषहरु नष्ट पारेका र हराउनेक्रममा छन्। र पनि 'अझै अठारघटा घरको भग्नावशेषहरु भने प्रस्टै गन्न सकिने अवस्थामा छन्।[45] त्यहाँ घोडालाई वा बस्तुभाउलाई पानी दाना दिने जस्ता भाँडो, ग्रान कुट्ने आखलहरु

---

[44] तामाङ आलेः-२०५१ पृष्ठ४। लेखी आभारीयक हेनुस्।

[45] साङ दोर्जे तामाङ शिंभङ- शिंभङलाङको ऐतिहासिक थाप्ने ताल्ल्यो गढी -हुलुस्रा वैमासिक वैशाख २०५८, वर्ष-१, अंक-१, पृ१६ - १८

थिए र कति सामाग्रीहरु स्थानिय थासिन्दाहरुले लगिसकेका छन् । ग्हीसीङ्ग राजा शक्तिशाली हुनु हुन्थ्यो । सन् १७६२ ई का माघ महिनामा गोर्खालीहरुले मकवानपुर को दिग्विजयन सेनलाई लखेटेपछि रामेछापको तालेज्यु पनि हात पारेको कयन छ ।[46] गोर्खा राजाले हराएपछि ग्हीसीङ्ग राजा र उनका सन्तानहरु सिन्धुली, दोलखा, चरिकोट, तिप्लुङमा बसाइ सरेको भनिन्छ ।"

सैलुङ्ग क्षेत्रका तामाङ इतिहासको बारेमा अध्ययन गर्नु भएका अष्ट्रीया भियनाकी डा गाब्रीएला ट्राउटचरले पनि आफ्नो अध्ययनमा रामेछापको तालेज्यु गाउमा ग्हिसीङ्ग राजा थियो र फोवाङमा बस्दथ्यो भन्ने दरबारका भग्नावशेषहरु देख्न पाइन्छ ।[47] भनि उल्लेख गरेका छन् ।

[46] "आइ, सन् १७६२ ई मकवानपुर विजय गरेसकेपछि सिन्धुली गढी रामेछाप, तिमाल धुलिखेल बनेपा, चौतारा आदि ठाउँहरुलाई पनि गोर्खालीहरुले विजय गरी आफ्नो पूर्वी सिमाना दुधकोशीसम्म पुऱ्याई पूर्वी किरात राज्यलाई जोडे ।" -चन्दबहादुर थापा -नेपाल राज्यको एकिकरणको इतिहास -। वि स १७९१ १८४१। इ. १७३२ -१७९४ । पृ - ७० -७१

[47] Gabriele Tautcher, vienna The Five Tamang Ancesters and Sailung Phoi Sibda Karpo-1997,...."only talejugang was known as a petty kingdom of the Ghishing where the Ghishing King lived in a fortress [tam photang, tib. phobrang] the remains of which can still be seen near the village of Doramba" ..... "During the time of Prithvi Narayan Shah"."The Kingdom of the Ghising in Talejugang is said to have been destroyed. The land of Tamang was confiscated and given to army members from the Hindu Chhetri cast and to Magars who had fought for the Gurkha rulers as soldiers. The Tamang land was categorized into Kipat, birta or guthi."

ཨ་རུན་ཨེན་དོར་རྡོར་ཧྥལ་གྱི་སྐོར།

रीन्जेन दोर्जे बल ज्ये तेमालप्रदेस/ज्यालसा कारे

(The King Rinjin Dorje Bal of Temal Kingdom, Kare)

[illegible] ཡིན་ཏེ། ཁོས་ཀྱང་ཐུབ་ཆེན་ཁྲི་ཐོག་བཞུགས་ཀྱི་ཚེ། ཁོའི་ཐུགས་ཀྱི་ཐུགས་སྲས་ཡིན་པའི་ཕྱིར

पुर्खाले भनिएको थियो । तेमाल भेरा " दै स्थुरी खेरा सन्तान हामी" भनेर दाह बलहरु भन्छन् ।[5]

तेमानमा बस्ने सबैको रक्तसम्बन्धबारे हाम्रा बुढा पुर्खाहरु केही भन्दैनथे, यस्तो प्रश्नमा उनीहरु अलमलिन्थे । त्यस सन्दर्भमा मात्र स्थानीय मानिसहरुले भन्ने गरेको सुनिन्थ्यो । "तेमान भाषा" नामक पुस्तक अनुसार किरात कुलीनका निम्नेत दुई बल नामक राजाले राज गरेका थिए । उनको पाँच पुस्ता र दुई शताब्दि थियो । यिनीहरुले बस्ने थलको पत्रान्चाके भगवतीका नाममा राखेको थियो तमान बेसीमा आफ्नो भूमिलाई लिएर यद्ध भएको थियो । यसमा बल राजाको सामु उनको पराजय भएको थियो । यसैले तेमान बेसीमा आफ्ने समाचार पठाए तर अफसोस यहि पत्रले नै बाधकता सिर्जना गरेको थियो । भोजपत्रमा दुवै पक्ष बीच कुरा काटी हुँदै गर्दा बल राजा र चारथरु खुरासकलाई गालीगलौज[6] । यसरी बल राजाको पहिचान मुनके ढुंगेढाट अल्ल भ को वृत्तान्त दिएका छन्

गालीगलौजले मकवानपुरका प्राचीन राज दिग्वन्धन बनेको धमाएपछि तेमाल राज्य लगातारमा दक्षिणतिर्फ आफ्नो राज्य विस्तार गरेको हाम्रो तेमानका बल राजको सासन नेपाली इतिहासले कहीं बोलेको छैन । यस तेमान पोखरीसहरुमा बाकी रहेका तामाङ राज्य मध्ये सबैभन्दा ठूलो राज्य थियो । यिनका कथनानुसार यही विग्वाभको साथ आजभोल पनि बस्दछन् भनिएको छ । यो राज्य पोखरु बारपाकिका चार वा पाँच सहरहरुमा अलग अलगै शासन गरेको थियो र यी सबै तेमाल एक हो । अमरुक सहनी तेमाङ भाषामा आधारित लोक साहित्यको कृतिमा साधुपोखी नामक पुस्तकमा लेखिएको छ । (बाँकी पृष्ठमा हेर्नुहोला)

---

[5] *बालबहादुर लामा बल कुमार थोकाल लामाई राजवंशको इतिहास* पृ.४ कमै विन्दुको तेमाल भेरा दुई राज भाई हो यहु । यहु राजका बार छोराहरु थिए । उनको नाम-थोकाल पुस्तकमा सहन छुटाएको र भुस छुटेको छन् । यी ४ वटा बुढाकाले बताइसकेपछि हामी तेमाल भाषी समुदाय हामी ४ को सिलसिला र ४ को सम्बन्धबारे पुनर्विचार गरेनौं । तेमालमा बुझाइ गरेकालाई हाम्रा सबै थरमा पाँचदाँडै लामाई राजवंश थिए । यस विन्दुमा पुर्खाहरुले भनेको कुरा "हामी स्थुरी खेरा सन्तान हुनी" भनेर दाह बलहरु भन्छन् ।

[6] लेखक लामाई "तेमाल भाषा" २०६०, खण्डमा पेज्ञा कालुपण्डेका र लेखनाथ लामाई के लामाई जातिको इतिहासको उपरोक्त २०६० पृ २८ देखि ।सम्पादक

(कुषाण-शैली)

४. ध्यानस्थ बुद्ध

धातु मञ्जूषा स्थित बुद्ध प्रतिमा/उजाला पश्चिम १ व २ लम्बर

(The Relic Casket Buddha Statue in Ajitra Kingdom, West No 1 & 2)

[illegible] [illegible] [illegible] [

र अट्टहास सब सोसाको भुलाए पर्‍यो । ।४ यो ॥ ॥ ॥

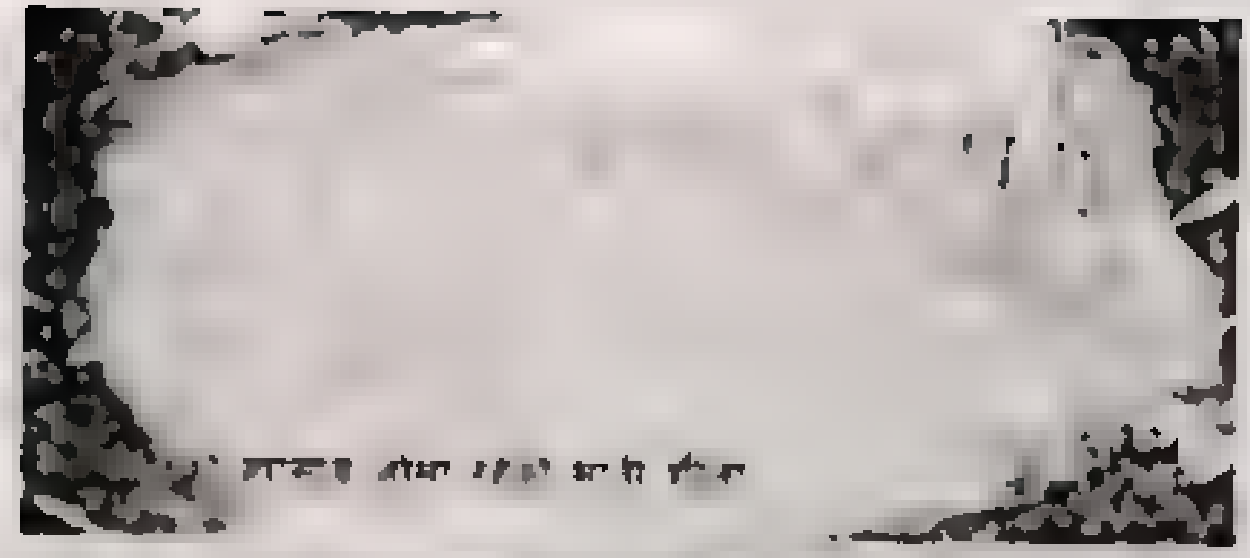

consolidation ..."

पुगेछन । त्यहाँ उनीहरुले बाओबा गेे दागुरबाट शिर खोलाको भूमरी मायि तैरिरहेको देखे । राजाबाट आफ्नो हुयुल्बालाई हुकुम भयो "यो खस राजाले आफ्नो सत्यधर्म बाचालाई त्यागेर आज हाम्रो यो दुर्गति बनायो अब उसको वंशको यो धर्तीमा अगति परेर अन्त हुनेछ" भनि सकेपछि त्यो तैरिरहेको गेेका छिनिएको शिर पानीमा डुब्यो । अनि त्यहाँ पुगेका हुयुल्बाहरुले राजा प्रति मोन्लम गर्दैगर्दा एकै छिनमा याबेङ खोलाको पानी रक्ताम्य भएर किनारका सबै दुंगाहरु ढाक्नेगरि बढ्यो र त्यो रक्ताम्य पानीले ढाकेको सबै दुंगा रातै भए । उनीहरु छक्क परेर त्यो दिनदेखि याबेङ खोलामा हाम्रो गेे (म्याल्बाको) बाङ शत्त रहेछ र अबदेखि हामीले यो खोलाको पानी खान् हुन्न यो सीमा नाघेर खस राज्यपट्टि जानुहुन्न भनेर हुयुल्बाहरु गेसा(म्याल्सामा) फर्के र सबै वृतान्त अरु हुयुल्बाहरुलाई पनि सुनाए ।" त्यो बेलादेखि त्यसभेगका बाओबाहरुले त्यो याबेङ खोलाको पानी खादैनन् र त्यो खोला तरेर जाने अहिलेसम्म नादैनन् ।[55]

त्यही खोलाको दुंगा लगेर बाओबा राजाको स्मृतिमा छुयोर्तेन बनाएको बताइन्छ त्यो बाओबा धरको मात्र बस्ती भएको सेमजोङ गाउँको गभीरा नाम्सामा छ । यो गाउँमा वर्षको एक पटक आश्विन शुक्लपक्ष दशमीका दिन 'किपा क्लाङवा' (धनुषकाँड तारो हानेर खेल्ने, शिकार खेलको जस्तो सहक नाटक देखाउने प्रचलन पनि अध्यबधि छ । स्थानीय धनसुर बाओबाका अनुसार यो बाओबा गेेको पालादेखि चलिआएको प्रथा हो । यो बाहेक बाओबा र खस (गोर्खा) राजासंग सम्बन्धित युद्धका अरु पनि थुप्रै प्रशंगहरु त्यसभेगका बृद्धापाकाहरुले अझै बताउँछन् ।

गुल्मी उल्सा/उप्लासा मकवानपुर
(THE GULMI KINGDOM OF MAKWANPUR)

नेपालको अर्वाचीन यही [illegible] मकवानपुर [illegible] विजयपछि मकवानपुर [illegible] यी विशेष अनुशासनको पूर्ण कार्यान्वयन गर्नुको अतिरिक्त पाइन्छ। मकवानपुरको बहुचर्चित भन्दाले पनि मकवानपुरका नामलाई लिएर अनेक भ्रम पनि [illegible] मकवानपुरका कर्णधारलाई हेरिनुको मकवानपुरमा शिमद दरबार नामले राज्य गरेको कथन सबै भूल पाइन्छ। यस कथनले इतिहासलाई अधोगामी बाटोमा धकेल्ने दुष्कार्यबाहेक अन्य कुनै सार्थकतामा बदलिदिएको छ।

मकवानपुर विजयपछि मकवानपुरका अन्य कुनै पुराने मकवानपुरको राज्य खोजेको मात्र थाहा छ। विजयपछि मकवानपुरका अनुसार बेतियाको उत्तरपूर्व मकवानपुरको [illegible] शिमद्वारा दरबार मकवानपुर राजा शिवा र अमरको दरबारको भग्नावशेषमा [illegible] मकवानपुरको नेपाल आएको छ। मकवानपुरी नवीनले पनि कुन स्रोत पनि शिमद मकवानपुरका अधिराज पुरुषा मैरालका दरबारका मकवानपुरमा र त्यहाँ फेला पर्नुका वास्तुकला शिल्पकार पुरुषा भूत पनि [illegible] मकवानपुरका [illegible] मकवानपुरको दरबारको भग्नावशेष भन्ने भाको छ। उहाँको अनुसार यस्तै प्रकारका ऐतिहासिक तथ्य पुष्टि [illegible] मकवानपुरका [illegible] मकवानपुरमा मकवानपुर राज्यको अस्तित्व थियो।

मकवानपुरका मकवानपुर भाको मकवानपुर [illegible] यसरी [illegible] पाइन्छ। [illegible] मकवानपुरको [illegible] मकवानपुरको भन्ने [illegible] मकवानपुरको [illegible] मकवानपुरको [illegible] मकवानपुरको

दावी अनुसार मकवानपुरमा मंगोल तामाङहरु वाहेक अन्य (किराती अर्थात लिम्बू) जातिको आदिम बसोबास स्थल नभएकाले मगोल वंशको भनिएका सेनहरु तामाङले हुनसक्ने कुरा माथिको सिम्रौनगढसम्म तामाङहरुले राज्य गरेको स्थानीय आदिवासी तामाङको गुल्मी राजा भएको ऐतिहासिक कथनसग निकटै पुग्याउँछ किनभने मकवानपुरदेखि बारा निजगढसम्म लिम्बू वा राई किरातहरुको विउसम्म पाउन मुस्किल पर्छ।

तामाङहरु तत्कालीन काठमाण्डौ उपत्यकाको राज्यहरुदेखि दक्षिणतिरको मूल नाका वा सीमा मकवानपुर गढी तथा भिमफेदी लगायत माथिल्लो भेगमा बसोबास तथा बाहुल्यता रहेको हुँदा यो जातिलाई नुर्मी वा सीमानामा बस्ने जाति भएको कुरा अन्वेषकहरुको मत छ यसले पनि मकवानपुरमा तामाङहरुको कुनै समय प्रबल शक्ति वा राज्य भएको इंगित गर्दछ।

शासक जातिकाले शासकहरुकै मात्र लेखेको नेपालको इतिहासले ठगेता पनि मकवानपुरका तामाङहरुले आफ्नो पुर्खादेखि आजसम्म कमसेकम तामाङ राजा थियो भन्ने कुरामा विश्वस गर्दछन। गुल्मी गले घिसिङ थरको थियो। यो अभेरीको भग्नावशेष तामाङ राजाको दरबारको भग्नावशेष हो भनि आइरहेको छ यसले मकवानपुरमा तामाङ राज्य भएको कुरा स्पष्ट हुन्छ।

ཨ་སྐྱེད་ཡོངས་སུ།
अन्य स्थानहरुमा तामाङ राजेसी
(SOME OTHER TAMANG KING & KINGDOMS)

तामाङ राजाहरुको बारेमा नेपालमा मौखिक कथनहरु धुरै पाइन्छन् । यहाँ चर्चा गर्न लागेकोबाहिं थपिका तामाङ राजाहरुको अस्तो विवरणहरु प्राप्त नभएका तामाङ राजा र अधिराज्यको हो । तामाङ अधिराज्यको नाम र राजाको नाम मात्र सुनेको र वंशावली तथा विभिन्न प्रसंगहरुमा उल्लेख भएको राजा तथा राज्यको जानकारी प्रस्तुत गरेको छ ।

ཨ་རྒྱ་གོལ་ཇོང་ན། गोल्जोङमा अर्ज

(KING IN GOLJONG, RASUWA)

रसुवा जिल्लाको गोल्जोङ गाउं तामाङहरुको मात्र बिसुद्ध बस्ती छ । गोल्जोङको नजिकै एउटा दरबारको भग्नावशेष छ । गोल्जोङका तामाङहरुले त्यो तामाङ राजाको दरबार भनेर भन्छन् तर लेख्य परम्परा तथा अन्य शैक्षिक ज्ञान आदिको अभावमा र मौखिक परम्परा पनि दुई नरहकाले को राजा थिए ? कुन वंशका थिए ? आदि इत्यादि सूचनाहरु पर्याप्त छैन । गोल्जोङका बासिन्दाहरुमा यो भग्नावशेष हाम्रो राजाको हो भन्ने सम्मरण मात्र भएपनि मौखिक अवशेषको रुपमा रसुवा जिल्लाको गोल्जोङ पुग्दा सुन्न र दरबारको भग्नावशेष देख्न पाइन्छ । स्थानीय ले राजा) वंशका तामाङहरुले भने यो हाम्रै पुर्खाको दरबार हो भनेर मान्दछन । गोल्जोङमा हाम्रो राजाको ग्याल्खाङबाट खलेठीम चलाउन् हुन्थ्यो । यहाँ ग्याल्दाङ, बोङजो, गोम्जा, नाभीसीङ लगे चारथरको तामाङ राजवंशका सन्तानहरुको बसोबास छ ।

ཧིམ་རྒྱང་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་ཧུང་རཱ་ཛ། हुंगराजा हीम्याङ्गु

(KING HUNGGARAJA IN HRISHYANGGU)

हेलुङ भाषा बोल्ने तामाङ समुदायमा एक चर्चित नाम हुंगराजाको हो। तामाङ जातिको पुर्खा मानिने हुंगराजाको बुबाआमा कहाँबाट आएका थिए भन्ने सम्बन्धमा विभिन्न भनाइहरू पाइन्छन्। तर विस्तृत रूपमा खोतंचिन अञ्चल हुनसक्ने छ। हीम्याङ्गुका पाकाहरूको दाबीअनुसार हुंगराजा आफ्नो बुबा हीम्याङ्गु दोलखाबाटै आएका हुन्। कुन्या वा खुरोभी गुरुबमा उल्लेख भएजस्तै यी हुंगराजा नै हीम्याङ्गुका हयोन्जनहरूका र आङ्दाङ्बु मोल्खानहरूका कथित राज्य पाल्पो बनाइनका यी हुंगराजा र उनका छोराछोरीका सम्बन्धमा मुखले भन्ने गरेका कुरा आधारमा सरकारलाई अभ्यर्थनापत्र बुझाउने गरिएको छ।

ཏཱ་མང་རྒྱལ་པོ་སཱའི་ཐུམ་དང་ཏོ་ལཀྵ། दोलखा साईथुम

(TAMANG KING IN SAITHUM, DOLAKHA)

दोलखा जिल्ला मुख्यालय चरिकोटबाट करिब ४५ किमि टाढा छ। यहाँ पनि प्राचीन तामाङ भाषा तथा संस्कृतिका धेरै प्रमाणहरू भेट्न सकिन्छ। यो जिल्लामा तामाङ राजाहरूले राज्य गरेको कथनहरू आम्दानीअनुसार सुनिने गरेको छ। दोलखाको साईथुम भन्ने स्थानमा तामाङ राजाको दरबार रहेकोले यो नाम रहेको हो। दोलखाको उत्तर पट्टि भने शिखरमा पौद्ध धर्मका प्रचार गर्नका लागि बौद्ध गुरु भाको कुन स्थान स्थित पुरानो ईदमा गोम्पाहरूको इतिहासमा उल्लेखित छ। दोलखाका तामाङ हुरीहरू मध्ये पुरानो हुरी पार्वतीय हुरीकै तामाङ भने भाषा कुरा बौद्धिक कथनहरूमा सुनिन्छ।

ཏཱ་མང་རྒྱལ་པོ་དང་རྒྱལ་ཁམས་ཀྱི་ཐོ་རངས་ཀྱི་ཐོག་ནས། पल्पोलीकरुवा उल्लेखित ओ/ओल्पो ओलेसा/ओ।ओसा

(TAMANG KING & KINGDOMS ACCORDING TO TAMANG'S GENEALOGY)

तामाङ जातिको वंशावलीहरू प्रीकेन तामछुपोभी हुरीहरू भाषी हाम्रा तामाङ व्याख्याता हरूमा वंशावलीका सम्बन्धमा प्रीकेन जो वंशावली बौद्धिक तथा पार्वतीय तामाङ लिखित वंशावलीमा बौद्धिक छ। यी हुरीहरू तथा भाषाका बौद्धिक जातीहरूमा तामाङ वंशका पुर्खाहरूको उत्पत्तिको विभिन्न किसिमका उद्गम राज्य तथा राजकुलको नाम दिइएको छ

जसले गर्दा धान लगाइ सकेपछि आफ्नै [illegible] को फोहरमा रोकेको देखिन्छ। धुलाले भरिने [illegible] । [illegible] मा [illegible] फूल्न र घना पाइन्छ। यो लाउरुलाई हरा भारे घोरमा भनिने, [illegible] भन्ने गरिन्छ। उदरपाकको लागि नुवाकोट जिल्लाको [illegible] । जिल्लामा लामखुट्टे, झिंगे, घारुड आदिका धेरै प्रकार [illegible] । जिल्लाको गोरखा [illegible] हरू दुःख आदिका धेरै प्रकार [illegible] लामखुट्टेबाट बिन सकिन्छ कि भन्नेहरूमा भएको थियो। लामखुट्टेले पोल्ने भएमा [illegible] मुख हाल्ने लामखुट्टे राजहरूको स्वतन्त्र राज्य भएको सकेन भिन्नु।

लामखुट्टे जन्मेहरूमा पाइने मनोवैज्ञानिक समस्या राज्यको लागि [illegible] मुखमा घाउ घाउ [illegible] मुखमा, बोलन गाह्रो, लाम्बो कुरा [illegible], लेखा बोल्ने आदि रहेको मनोवैज्ञानिक समस्या पाइन्छ। [illegible] समाजमा आइपरेका ग्रामिक तथा सामाजिक विकृतिहरूको विरुद्ध कार्य गर्दथ्यो। यो समस्याको समाधान गर्नु लागि धेरै राखेर अदालतले यसै विरुद्ध गर्ने गर्दथे। विद्यमान सामाजिक एवं सांस्कृतिक आवश्यकता पनि लामखुट्टे समाजमा स्वतन्त्रता स्वतन्त्रता राज्य [illegible] रहेको पुष्टि हुन्छ। [illegible] यस [illegible] को [illegible] राज्यको लागि [illegible] । राज्य तथा लामखुट्टे पार्वतीको लाम्बकालीनले [illegible] निम्न प्रकारले पाइएको छ।

[illegible] को [illegible] राज्यको लागि [illegible] ।

जिबंग फूलको नाम

१ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५ [illegible] ६ [illegible] ७. [illegible] ८ [illegible] ९ [illegible] आदि

१ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५ [illegible] ६ [illegible] ७ [illegible] ८ [illegible] ९ [illegible]

तामाङ धर्मावलम्बी पनि र यस्ले गर्दा आफ्नै राज्य तथा आफ्ना राज्य भित्र आफ्नै मानआफ्नो राजा र राज्य कायमको बारेमा बुझाइ हुन पाइन्छ। यसरी तामाङहरूको इतिहासको बारेमा मौखिक अवगमको रूपमा प्रशस्त मात्रामा आफ्नै राज्य राज्य वंश वा क्रम रहेको कारण तामाङ धर्मावलम्बीको उत्पत्ति थार बसाइमा पाइन्छ। यसले स्पष्टरूपमा तामाङ राजा र राज्यहरू इतिहासको कालखण्डमा आएको बुझाइलाई इंगित गरेको छ।

अन्तमा तामाङ इतिहास बारे संक्षिप्तमा

तामाङ समाजहरूको बारेमा मौखिक कथनहरू बाहेक धेरैवारको अभिलेखीकरण भईएको स्थानहरूको संरक्षण तथा व्यापक उत्खनन, अनुसन्धान हुन सकेको छैन। फलस्वरूप स्थानमा मौखिक रूपमा भए पनि त्यसलाई लिपिबद्ध गर्न सकिएको छैन। यस्ता मौखिक तामाङ इतिहास सकिएको अभिलेखीकरणको उचित संरक्षण नभइएका गर्न सके नसक्ने परम्पराको अभावमा लेख्न नसकिएको वर्तमान तामाङ इतिहासलाई समेत लिपिबद्ध गरेर आगामी तामाङ पिढीलाई तामाङको इतिहास बारे सूचना उपलब्ध गराउन सकिन छ यसैले अभिलेखीकरणको अभावमा आवश्यकीय उत्खनन गरेर अझ गहन रूपमा तामाङ इतिहासको खोजी तथा पुनर संरक्षण गर्न सकिन्छ

मौखिक अवगमको रूपमा रहेका इतिहासलाई एउटा व्यवस्थित इतिहासको रूपमा संरक्षण गर्नाले पुर्खाहरू तामाङ जातिको इतिहास को खोजी लिखापढ, सामग्रीहरू भाषाहरू लेखहरू आदि सम्बन्धी आवश्यक इतिहासमा थप सिमान्त गर्नु हुदैन। तामाङहरूमा पुस्तौंदेखि चर्दै आएको [illegible] को खोजी गर्ने, धारणाहरू औल तामाङ गान्वा, बौद्धर्मावलम्बी परम्परा अनुयायीहरूको जीवनी तामाङ हुदमा थेजा तथा बाजा सम्बन्धी बारेमा पुस्तक पुस्तिका बनाउनको आवश्यकता आदि अनुसन्धानै टुलिएर हुने यस रूपमा अवगमको रूपमा रहेको पाइन्छ यिनै तामाङ मौखिकहरूबाट गम्भीरी कथाहरू तामाङ इतिहासको वर्तमानहरूको पात्र वर्तमान पुरा तथ्यहरू बटुल्दै तामाङ इतिहासलाई छुट्याउन पर्ने हुन्छ, तब मात्र तामाङ जातिको गौरव मौलिक पहिचानहरूको दबी इतिहास भावी पुस्ताको तामाङहरूले पाउन सकिन आशा गर्न सकिन्छ र तामाङ समाजमा अझै खटुकी रहेको इतिहासलाई पूर्ण रूप दिन सक्षम हुनेछ। धुजेछे

॥ धुम्जी ॥

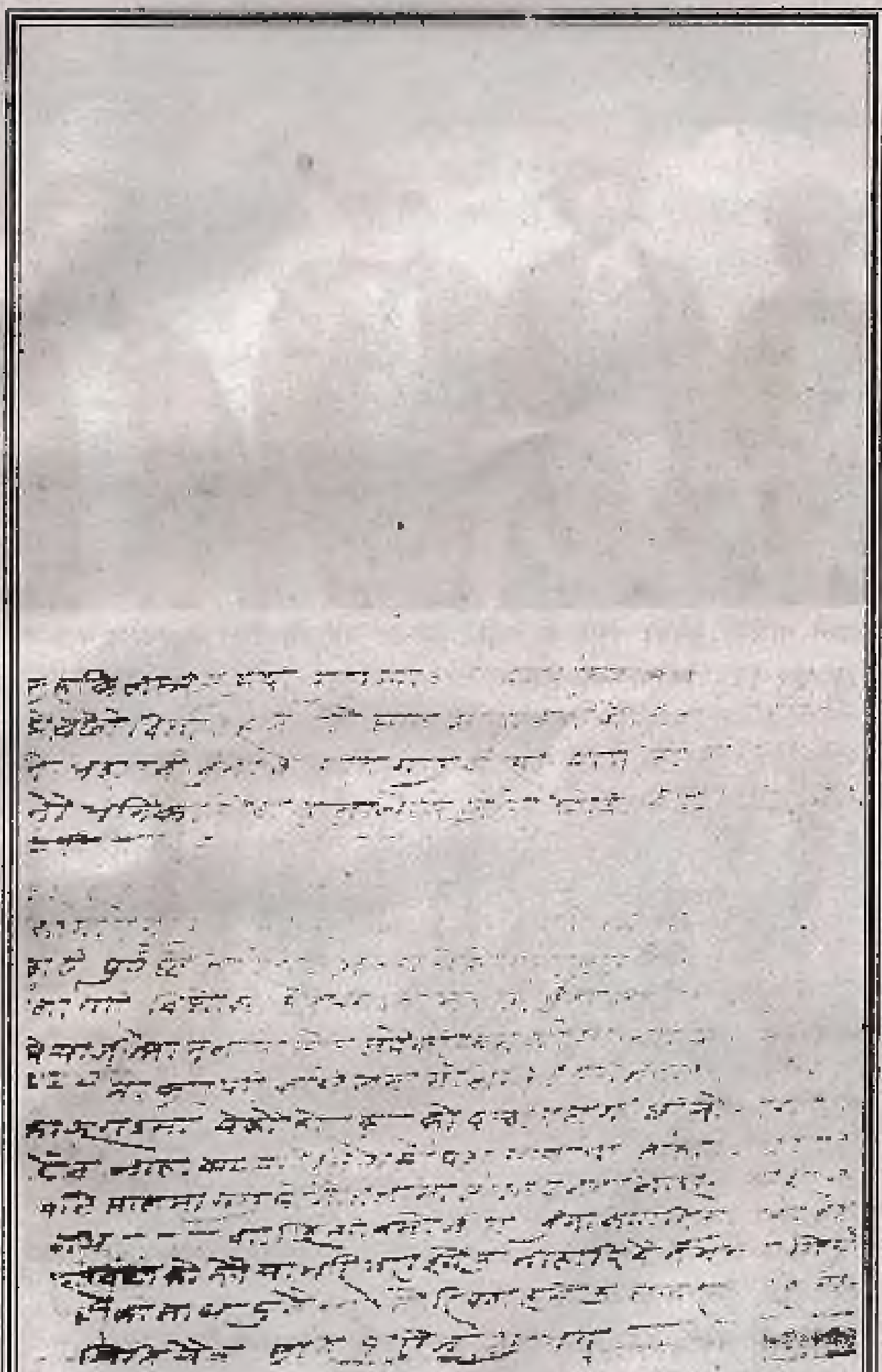

(घोमराङ डका बाट साभार) (कु-पार-१३)

आफ्नै गाउँमा बुनेको लुगाएका धादिङ जिल्ला बोराङयाउँका वृद्धहरू तामाङहरू
(कु-पार-१४/ स्युत्पा :अजितमान)

नेपालको रिन्चेन दोर्जे बल राजाको
दरबार को भग्नावशेषहरू रहेको स्थान काभ्रे पलान्चोक जिल्ला
(कु-पार-१५/ स्युत्पा : पतिक ह्यासुर)

तामाङ दम्पति

तामाङ लुगामा सिक्किममंत्री तामाङ युवती

प्रकाशित कृतिहरू

(अजितमान तामाङ)

(१) इयाङला कार्भारानरी व्हाओखा हुप्पादुत्वा (तामाङ भाषामा- कविता संग्रह) सन १९९२

(२) साङग्ये इयाङला ग्याम (तामाङ भाषामा संक्षिप्त बुद्ध जीवनी) सन १९९३

(३) बर फुल्सा (धर्मी देश तामाङ भाषामा कथा संग्रह)-सन १९९४

(४) Basic word Book for Tamang Language (तामाङ सञ्ज संग्रह)-सन १९९४

(५) जोमक्लाङ, भोमक्लाङ, कोन्चाक्लाङ गाउखाने कथा संग्रह)-सन १९९५

(६) तामाङ ताम्पे (तामाङ उखान टुक्का संग्रह)-सन १९९५,

(७) तामाङ भाषा, लिपिको पहीचान र आलेखन प्रणाली-सन १९९७

(८) ञ्यमेल (तामाङ लिपि) सन १९९८

(९) तामाङ जातिको मौखिक इतिहासका अध्ययनहरू-२००२

प्रकाशनमुख कृतिहरू :-

(१) तामाङ ग्योल देन यीग लोप्के (तामाङ भाषा र लिपि सिकौं)

(२) तामाङला वान/क्वान (तामाङको नुगा)

(३) तामयीग लिप्पिको इतिहास

(४) ल्होछर (लोसार सेलेब्रेशन-सन् २००२

सम्पादक तथा प्रकाशक :- (१) जाम्बुलोङ डोल्पेला (आंशिक)

(२) कोलङडोङ (समसामयिक साहित्यिक संकलन)

सम्पादक :- छरम्छेन्दो द्वैमासिक, नेपाल तामाङ घेदुङ

अतिथि सम्पादक:- गाङटोक ह्युल्सा, सिक्किम

साझी (मुल्य) : रु. भा. २० (-($ & EURO 2.00)
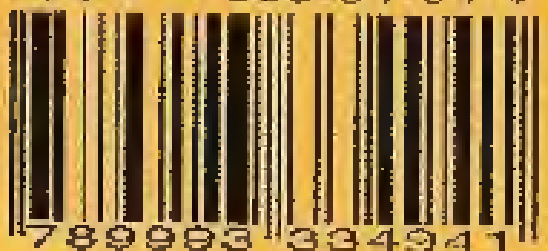
ISBN 99933-34-94-4